

KULTURMINNEGRUNNLAG

Eidsvågveien

Åsane. Gnr. 216, Fylkesvei 267, Eidsvågveien, Eidsvåg -
Eidsvågskogen.

PlanID.: 64380000

Forord

Foreliggende kulturminnegrunnlag er utarbeidet av Byantikvaren på oppdrag fra Statens vegvesen i forbindelse med planer om tiltak langs Eidsvågveien, på østsiden av Eidsvågsneset.

Eidsvåg er et område med en rik historie og stor tidsdybde. Historien etter middelalderen er særlig preget av mølleaktiviteten fra 1600-tallet, og fra slutten av 1800-tallet tekstilindustrien ved Eidsvåg fabrikker. Denne aktiviteten la premisser for store deler av den eldste bevarte bebyggelsen i området. En annen viktig faktor i utviklingen har vært ferdselsveiene i området, først den Trondhjemske postvei som førte gjennom Eidsvåg fra 1700-tallet, deretter Eidsvågveien rundt Eidsvågsneset som ble åpnet i 1930-årene. Eidsvåg var kommunesenter i Åsane kommune fra 1950 til 1972. Eidsvågveien og åpningen av tunell gjennom Eidsvågsfjellet på 1950-tallet har vært viktige bidrag til at Eidsvåg i dag kan regnes som en regulær forstad til Bergen.

Kulturminnegrunnlagene bygger i regelen på noen hovedtema knyttet til tidlig historie, bebyggelseshistorie- og struktur, kommunikasjonslinjer, og særlige enkeltminner. Konkret kartfesting av kulturminneverdier er sentral i metoden. Metoden har hovedfokus på sammenhenger og overordnede kulturmiljøer fremfor detaljert analyse og vekting av kulturminneverdi. Likevel vil noen viktige enkeltobjekt hvor det potensielt er stor sårbarhet, behandles slik at en tidlig kan gi signaler om hvor en bør være særlig varsom i forhold til tiltak. Kulturminnegrunnlagene er ikke ment som uttømmende da de først og fremst er ment å gi rammer og føringer for utviklingen med miljø- og kulturminnekvaiteter som premiss, og i mindre grad forholder seg til bestemte tiltak. På detaljplannivå og i byggesaker er det dermed nødvendig med nærmere kulturminnevurderinger og dokumentasjon i henhold til retningslinjer og lovverk.

Kulturminnegrunnlaget er utarbeidet av Heming Hagen og Torbjørn Melle ved Byantikvarens kontor. Byantikvaren takker Statens vegvesen for oppdraget og ser frem til videre godt samarbeid.

Bergen, 2016

Johanne Gillow

byantikvar

Innhold

1. Sammendrag og anbefalinger	2
2. Bakgrunn for undersøkelsen	4
3. Kulturminner og kulturmiljøer – grunnlag for dokumentasjonen.....	4
3.1 Formelt vern	4
4. Metode	6
5. Avgrensing, topografi og tidlig historie	7
5.1 Automatisk fredete kulturminner	9
6. Ferdselsårer og kommunikasjon	10
6.1 Veier	10
7. Bebyggelsesstruktur	15
7.1 Gårder.....	15
7.2 Husmannsplasser.....	18
7.2 Førkrigsbebyggelsen.....	25
7.3 Krigshistorie.....	33
7.4 Etterkrigsbebyggelsen	35
8. Enkeltobjekt og anlegg	38
8.1 Historiske veifar (kartvedlegg 1-1, 1-2)	38
8.2 Husmannsplassene (kartvedlegg 2).....	38
8.3 Arbeiderboligene til Eidsvåg fabrikker (kartvedlegg 3)	39
8.4 "Eidsvåg hageby» (kartvedlegg 4)	39
8.5 Parkanlegg og historiske grøntkvaliteter (kartvedlegg 5)	40
8.6 Krigsminner (kartvedlegg 6)	42
9. Litteraturliste.....	44

1. Sammendrag og anbefalinger

Planområdet strekker seg langs Eidsvågveien fra innerst i Eidsvågsbukten i øst til Furubotn vest på Eidsvågsneset. Hele planområdet var opprinnelig en del av Eidsvåg gård. Området var tidligere utmark og jordbruksland med flere husmannsplasser. Fra slutten av 1800-tallet førte etablering av tekstilindustri ved Eidsvåg fabrikker til økende boligbebyggelse i tilknytning til industrien (figur a). Åpningen av Eidsvågveien rundt Eidsvågsneset i 1932, førte til etablering av Eidsvåg hageby og deretter ytterligere utbygging av boliger langs hele østsiden av Eidsvågsneset. Under krigen anla den tyske okkupasjonsmakten omfattende militære stillinger på Eidsvågsfjellet, samt en mannskapsleir som berører planområdet. Foreliggende kulturminnegrunnlag har fokus på sentrale og viktige kulturminner og kulturmiljø i og ved planområdet.

Formålet med kulturminnegrunnlaget er å kartlegge planområdet og gi overordnede føringer for videre utvikling som ivaretar kulturminneverdiene. Det er også inkludert enkelte kulturminner og kulturmiljøer like utenfor plangrensen. Dette ut fra en vurdering av at tiltak kan ha konsekvenser for disse kulturminnene.

Følgende kulturminneverdier bør omfattes med hensynssone i reguleringsplanen:

Historiske veifar (kartvedlegg 1) utgjør viktige historiske kvaliteter fra ulike perioder i utviklingen av ferdsel og kommunikasjon i området. Dette er viktige kulturminner som skal tas hensyn til i den videre utviklingen av området. Den Trondheimske postveitraseen er vernet i kommuneplanens arealdel med hensynssone for kulturmiljø. Hensynssonen ligger som en 10-meter buffer langs det historiske veifaret. Eidsvågveien med sine høye tørrmurte partier er et teknisk kulturminne. Veiens historiske særpreg må søkes bevart.

Husmannsplasser under Eidsvåg hovedgård inneholder elementer fra husmannsvesenet tilbake til 1700-tallet. Restene fra tunene langs Eidsvågen (kartvedlegg 2), Koppervik Indre- og Ytre Treet og Haugekleiven, er viktige kulturhistoriske faktorer for å forstå områdets jordbrukshistorie og husmannsvesen. Bygninger, kulturlandskap og strukturer knyttet til gårdsdriften er verneverdige og må bevares ved videre stedsutvikling.

Arbeiderboliger utgjør en vesentlig del av det historiske bygningsmiljøet som vokste frem rundt Eidsvåg Fabrikker. Arbeiderboligene i planområdet (kartvedlegg 3) har aldersverdi, miljøverdi og arkitektonisk verdi som tilsier at bygningene må sikres og tas vare på. Dette for å videreføre det historiske særpreget rundt industristedet Eidsvåg.

«**Eidsvåg hageby**» fra 1930-årene består av boliger med hageanlegg av gjennomgående høy arkitektonisk verdi (kartvedlegg 4). Flere av bygningene er tegnet av Bergens mest kjente

arkitekter fra mellomkrigstiden. «Hagebystrukturen» bestående av bygninger, hageanlegg og opprinnelige veier, er av høy antikvarisk verdi, og må bevares. Eidsvåg hageby bør vernes med hensynsone i kommuneplanens arealdel.

Historiske grøntkvaliteter i planområdet (kartvedlegg 5), som parkanlegg og elveløp, er historiefortellende strukturer med miljøverdi tilknyttet mølle- og industriaktiviteten i Eidsvåg. Parkanleggene og tekniske kulturminner i forbindelse med elvene er kvaliteter som må bevares.

Krigsminner er ofte fragmenterte og godt skjult. Kartlegging og registrering av gjenværende krigsminner er viktig for å bevare kildetilfang, og for å sikre fremtidige generasjoners forståelse av okkupasjonshistorien. Krigsminnene i planområdet (kartvedlegg 6) har klar verneverdi og må bevares.

Figur a. Eidsvåg fabrikker med arbeiderboliger fotografert av Knud Knudsen mellom 1900 og 1910. I bakgrunnen fabrikkeier Chr. Petersen sin store sveitservilla med parkanlegg (Kilde: Marcus, spesialsamlingene ved UiB, ubb-kk-ncn-0415).

2. Bakgrunn for undersøkelsen

I forbindelse planer for utvidelse av Eidsvågveien på østsiden av Eidsvågsneset i Bergen, har Byantikvaren utarbeidet foreliggende kulturminnegrunnlag på oppdrag fra Statens Vegvesen. Statens Vegvesen sin vurdering i forkant har vært at tiltaket har potensiale for konflikt med kulturminneverdier i planområdet (figur 1). Planlagt tiltak vil innebære inngrep ved utviding av veibane, tilrettelegging for parkering, adkomstveier og avkjørsler, samt inngrep i forbindelse med sikring av overvannshåndtering.

Byantikvarens kulturminnegrunnlag er ment å kartlegge kulturmiljøer og verneverdier i planområdet før tiltak iverksettes. Kunnskapsbasert forvaltning av kulturminnene i en tidlig fase vil føre til bedre vern, redusert konflikt, enklere og raskere planprosesser og økt forutsigbarhet.

Kontaktpersoner hos Statens Vegvesen har vært Øyvind Hauge Horge, Sindre Egeland, Tine Eikehaug og Wilhelm Lund.

3. Kulturminner og kulturmiljøer – grunnlag for dokumentasjonen

Innenfor kulturminnefeltet skilles det mellom *kulturminne*, *kulturmiljø* og *kulturlandskap*. Et kulturminne er spor etter menneskelig aktivitet, ofte referert til som enkeltobjekt (eller grupper av enkeltobjekt). Det enkelte kulturminnet inngår ofte i en kulturhistorisk sammenheng - et kulturmiljø - som kan bestå av flere objekter, grupper av objekter og andre kulturhistoriske elementer. Kulturmiljøer avgrenses på ulike geografiske størrelsesnivåer, og kulturmiljøene er altså ikke entydige størrelser. De avgrenses ut fra situasjon og formål. Bygningstilstand er et eksempel på en avgrensing av kulturmiljø og blir her nyttet i betydningen av flere bygninger som på grunn av enhet i utforming, byggeår eller andre fellestrekk, oppfattes eller vurderes som en avgrenset gruppe. Den videre sammenhengen, der en også ser den naturgitte forutsetningen sammen med kulturmiljøet, er kulturlandskapet. Landskapet kan være lite eller mye omformet (rurale og urbane kontekster), men danner uansett rammen for kulturminnene og kulturmiljøet.

3.1 Formelt vern

I dagligtale blir ofte begrepene «fredet», «vernet», «verneverdig» kulturminne brukt upresist. Det er derfor nødvendig med en kort presisering hva de enkelte begrepene betyr.

«Verneverdig» er en fellesbetegnelse for alt som har bevaringsverdig, mens «vernet» er fellesbetegnelse for alt som har et formelt vern knyttet til lovbestemmelser. Det være seg vern etter Kulturminneloven eller Plan og bygningsloven.

Når vi snakker om «fredet» er objektet vernet etter kulturminneloven (Lov om kulturminner av 9.juni 1978). Kulturminneloven gir en klar definisjon av hva som er fredet. Den skiller mellom to

hovedgrupper fredninger; Automatisk fredede kulturminner og vedtaksfredede kulturminner. Automatisk fredede kulturminner er fredet uansett om de er påviste eller om de er uopdaget i jorden. Hva som er automatisk fredet er listet opp i Kulturminneloven § 4. Forenklet kan man si at alle spor etter menneskelig aktivitet fra før 1537 og stående bygninger før 1649, er automatisk fredet.

Vedtaksfredet er bygninger eller anlegg fra nyere tid dvs. etter 1537 og 1649, som er fredet etter vedtak av Riksantikvaren. Kulturminneloven forvaltes av miljøverndepartementet med delegering til Riksantikvaren og fylkeskommunene.

I Bergen kommune er Byantikvaren fagetat for kulturminnevern. Kommunene er tillagt forvaltningen av plan- og bygningsloven. Byantikvaren jobber derfor med vern gjennom plan- og bygningsloven. I plan- og bygningsloven er det mulig å verne bygninger og kulturmiljø gjennom forskjellige verktøy. På kommuneplannivå kan det gis føringer og lages hensynsoner i forhold til kulturminner. I reguleringsplaner har man flere virkemidler som er mer juridisk bindende. Byantikvaren har fagansvar for kommunens forvaltning av bygg og anlegg som er verneverdige, men som ikke er fredet. Byantikvaren er høringspart i plansaker.

Bergen kommunes areal ligger under tre ulike forvaltningsnivå innenfor kulturminnevernet. Riksantikvaren, Fylkeskommunen ved fylkeskonservator, og Bergen kommune ved Byantikvaren. Riksantikvaren og Hordaland fylkeskommune er knyttet til rollen som kulturminnemyndighet etter kulturminneloven. Riksantikvaren har direkte ansvar for kirkene, stående bygninger eldre enn 1649 og automatisk fredet bygrunn i sentrum. Utenfor fredet bygrunn er det fylkeskommunen som skal oppfylle undersøkelsesplikten etter kulturminneloven (jf. § 9 kulturminneloven). Fylkeskommunen er som regional kulturmyndighet også høringspart i plansaker, og har innsigelsesrett til plansaker på grunnlag av blant annet kulturminner.

4. Metode

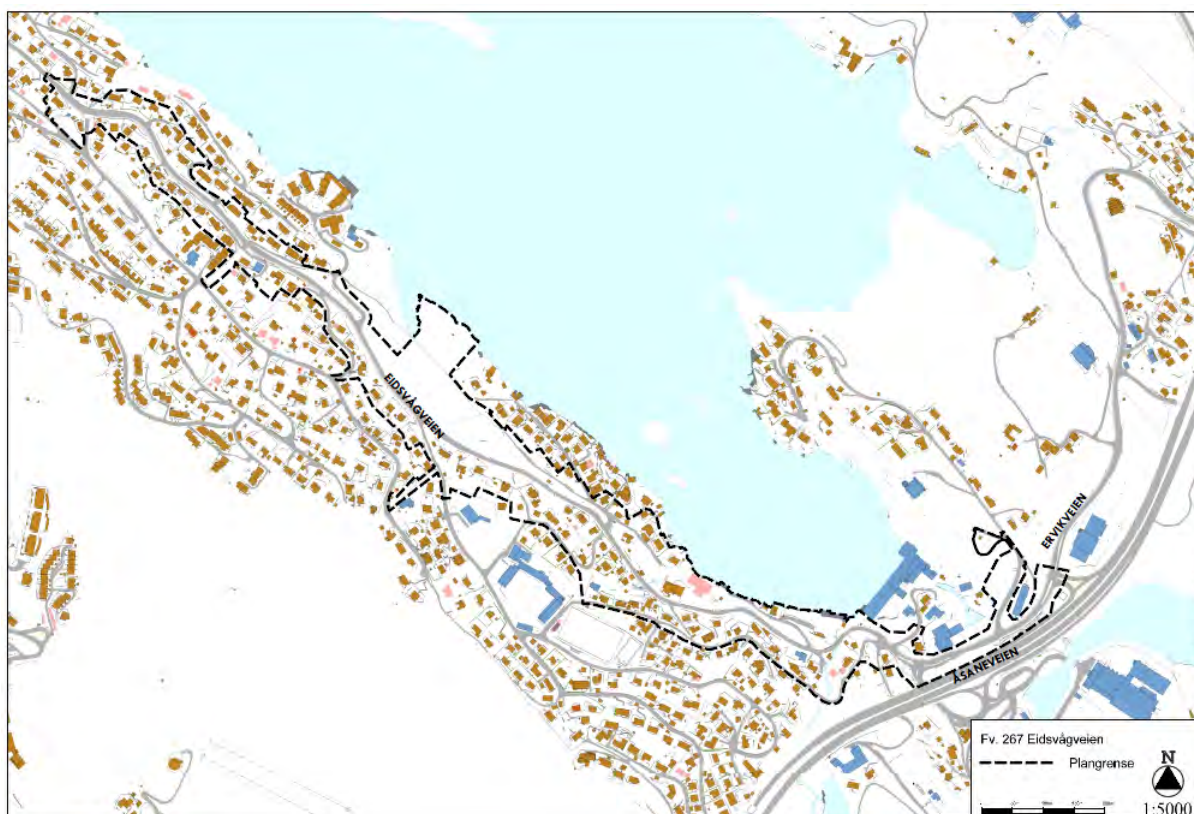
Byantikvarens kulturminnegrunnlag er knyttet til overordnet planarbeid, og har som målsetting å belyse viktige overordnede kulturminnestrukturer. Dette er historiefortellende strukturer som har vært konstituerende for utviklingen i området. De er således essensielle i en helhetlig vurdering av kulturminneverdier i planområdet. Et kulturminnegrunnlag har ikke som mål å være en uttømmende dokumentasjon av alle kulturminneverdier. Her er det lagt vekt på det som er vurdert som sentrale og førende kulturminner innenfor det angitte området.

Dette kulturminnegrunnlaget tar utgangspunkt i hovedtemaene; topografi og historie, fredete arkeologiske funn, ferdselsårer, bygg og bebyggelsesstruktur, krigsminner og enkeltobjekt og anlegg. Hver hovedkategori er knyttet til et vedlagt kart.

En rekke historiske kart, ortofoto og skråfoto digitalt tilgjengelig i dette arbeidet. De har vært viktige redskap for å kartlegge den historiske utviklingen i området. Videre er det utført observasjoner i felt ved systematisk gjennomgang av planområdet. En slik fysisk tilstedeværelse gir et utvidet grunnlag for å forstå stedets historiske utvikling og dybde.

5. Avgrensning, topografi og tidlig historie

Planområdet er lokalisert ca. 5 km nord for Bergen sentrum langs nordøstsiden av Eidsvågsneset, i relativt bratt skrånende terreng ned mot Eidsvågen (Figur 1-3). Plangrensen omhandler veitraseen til Eidsvågveien samt et smalt belte av tilliggende bebyggelse på begge sider av veien, fra Eidsvåg fabrikker innerst i vågen, til Furubotn i vest. Området er hovedsakelig preget av småhus og villabebyggelse fra mellom- og etterkrigstiden, med innslag av større boliger med flere enheter vest i området. Planområdet strekker seg også ned til et mindre ubebygget parti ved friluftsområdet i Lillevågen.

Figur 1. Planområdet i Eidsvåg markert med stiplede linje (Kart: Statens vegvesen 2016).

Elvene som renner gjennom planområdet i øst, elven mellom Jordalsvannet og Eidsvågsbukten, og Kobbermølleelven, har vært grunnleggende premisser for den historiske utviklingen i Eidsvåg ved at de har lagt grunnlaget for mølledrift og industri. I dag er elvene viktige miljøskapende og historiefortellende faktorer i tilknytning til tekniske kulturminner og bygningsmiljø.

Figur 2. Skråfoto av østsiden til Eidsvågneset i 2003 (Foto: Skråfoto, Arcview, Bergen kommune).

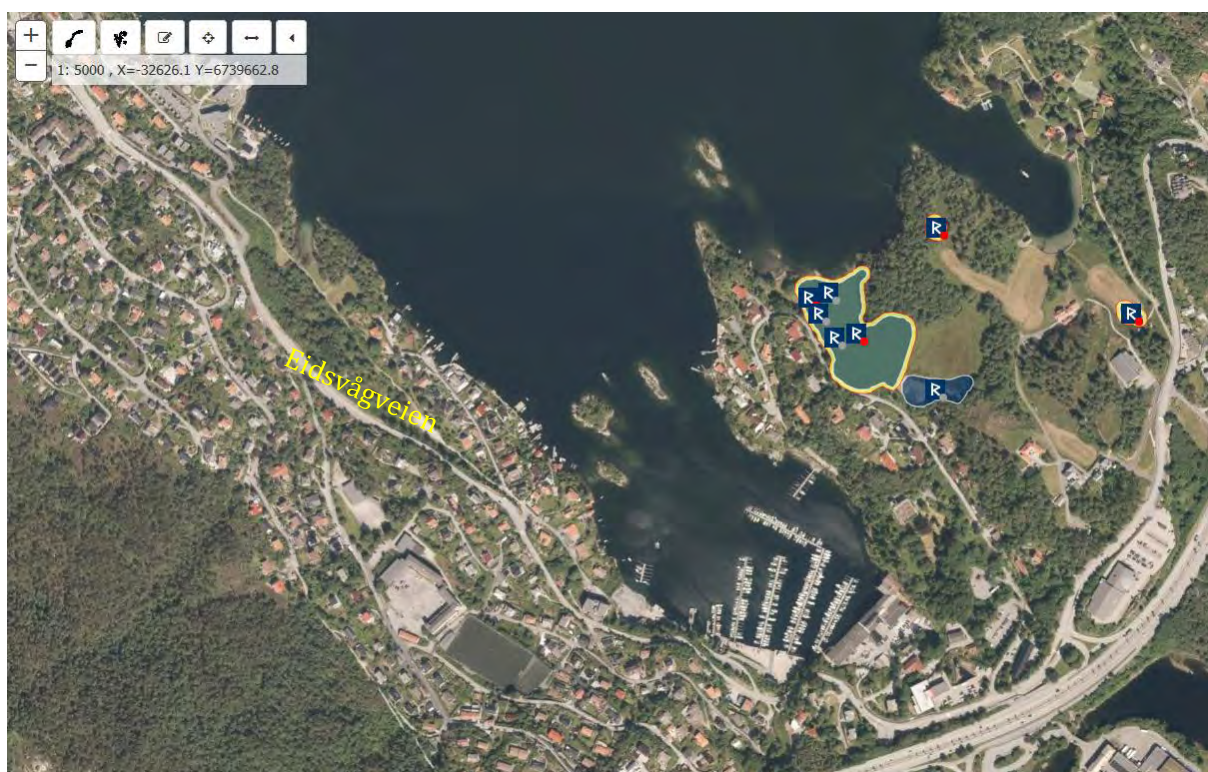

Figur 3. Utsnitt fra skråfoto av Eidsvåg med Sporveiens Bensindepot i forgrunnen. Perspektiv mot sørøst i 1948 (Foto: Marcus, spesialsamlingene ved UiB, ubb-w-sh-013775).

5.1 Automatisk fredete kulturminner

Arkeologiske lokaliteter datert til tidligere enn 1537 har status som automatisk fredet etter Kulturminneloven § 4. I dag blir denne typen lokaliteter vanligvis funnet under kulturminneregistreringer i forbindelse med planarbeid, hjemlet etter kulturminneloven § 9. Slike registreringer blir gjennomført for å finne ut om et planlagt tiltak kan komme i konflikt med automatisk fredete kulturminner. Forvaltningsmyndighet for arkeologiske kulturminner i Bergen er Hordaland fylkeskommune.

Det er så langt ikke registrert automatisk fredete kulturminner innenfor selve plangrensen, men en rekke arkeologiske lokaliteter i nærområdet vitner om at Eidsvåg har vært et attraktivt sted for bosetning helt siden steinalderen (figur 4).

Figur 4. Det er så langt ikke påvist arkeologiske lokaliteter langs Eidsvågveien. På Voldene, på andre siden av Eidsvågsbukten, er det funnet flere lokaliteter (her markert med rune-R) med dateringer fra steinalder, bronsealder og jernalder (Kilde: Askeladden, Riksantikvarens kulturminnedatabase 2016).

6. Ferdselsårer og kommunikasjon

Historiske ferdselsårer utgjør viktige kvaliteter fra ulike perioder i utviklingen av ferdsel og kommunikasjon. I Bergen er flere historiske ferdselsårer vernet i kommuneplanens arealdel (KPA) som «*historiske veifar*» med hensynssone for kulturmiljø, med en 10-meter buffer rundt ferdselsåren.

Helt øst i planområdet ligger traseen for den Trondhjemske postvei, som passerte Eidsvåg gård. Postveitraseene utgjør viktige historiske kvaliteter, som det må tas hensyn til. Ved større eller mindre tiltak som berører hensynssonen skal veifaret utredes og tas hensyn til. Byantikvaren skal høres ved tiltak som berører hensynssonen.

6.1 Veier

De eldste offisielle veifarene – postveiene – i Norge ble etablert i 1647, og det var stort sett de gamle allmannaveiene som ble benyttet. Allmannaveiene, omtalt som tjodvegane i Gulatingsloven, eksisterte allerede før 1000-tallet, og fungerte som sambandsveier mellom de ulike landsdelene. Fra 1750-årene ble det igangsatt en modernisering og ombygging av postveiene, og i 1780-årene ble det opprettet fast postforbindelse mellom Bergen – Molde – Trondheim (figur 5-6). Standardkrav til veiene var en bredde på 3,5m. De opparbeidede murene i traseen over Eidsvågfjellet er fra 1780-årene.

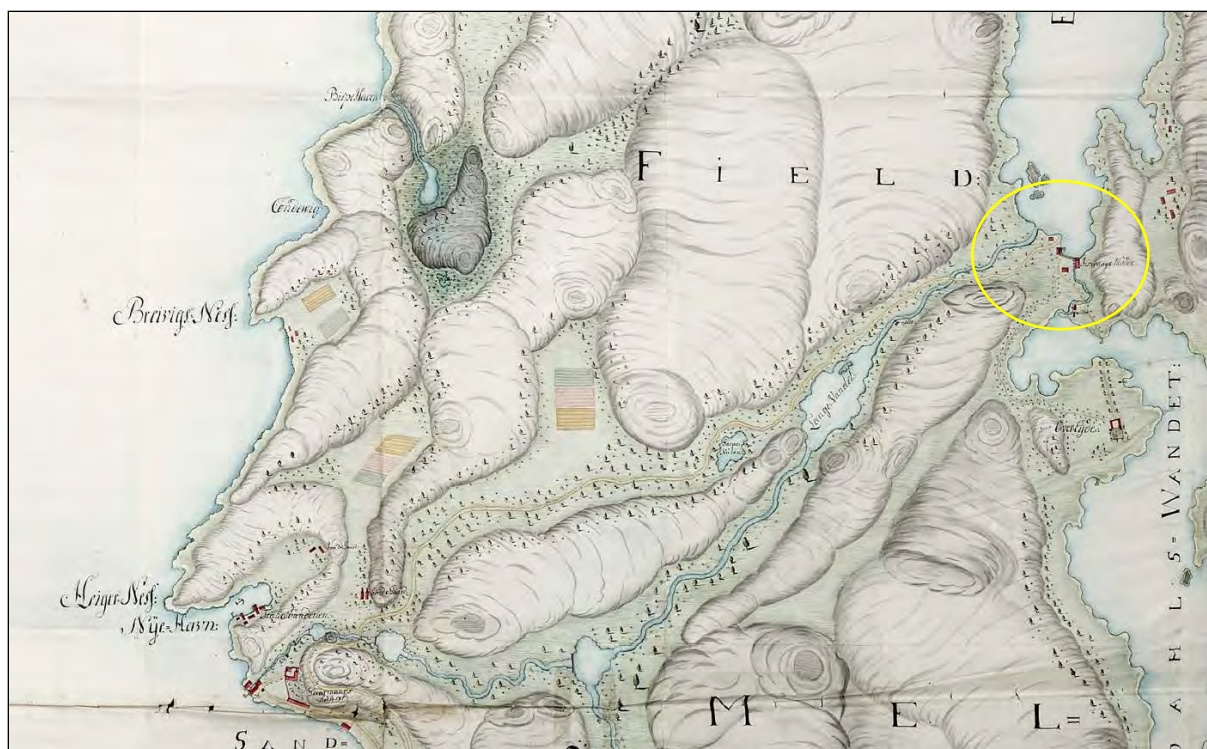
Utsnitt av kart fra 1772 (figur 7), nedtegnet av Gottberg, viser at det er veiforbindelse mellom Sandviken og Eidsvåg, men at den ikke gikk videre nordover over land. På kartet fra 1813 (figur 8) er traseen tegnet videre nordover fra Eidsvåg mot Åsane, som harmonerer godt med at den faste forbindelsen mellom Bergen og Trondheim ble etablert i 1780-årene. Rektangelkartet fra 1856-60 viser at veien fortsatt fulgte samme trase (figur 8). I 1870-årene ble så veien lagt om fra å gå via Eidsvåg gård til å følge ny trase over ny demning ved vestre del av Jordalsvannet.

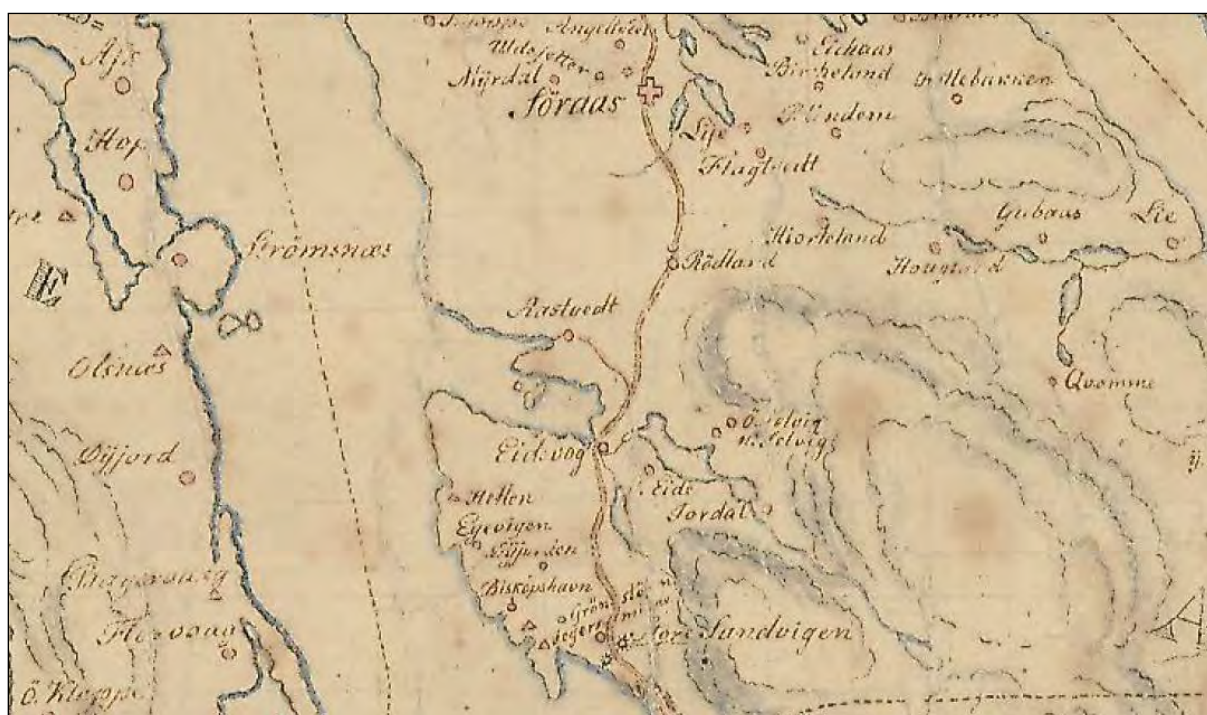
Figur 5: Rytter på Den Trondhjemske postvei over Munkebotn mellom Sandviken og Eidsvåg. Bergen i bakgrunnen. Litografi av Losting fra 1840-årene (Kilde: <http://digitaltmuseum.no/011085440271>).

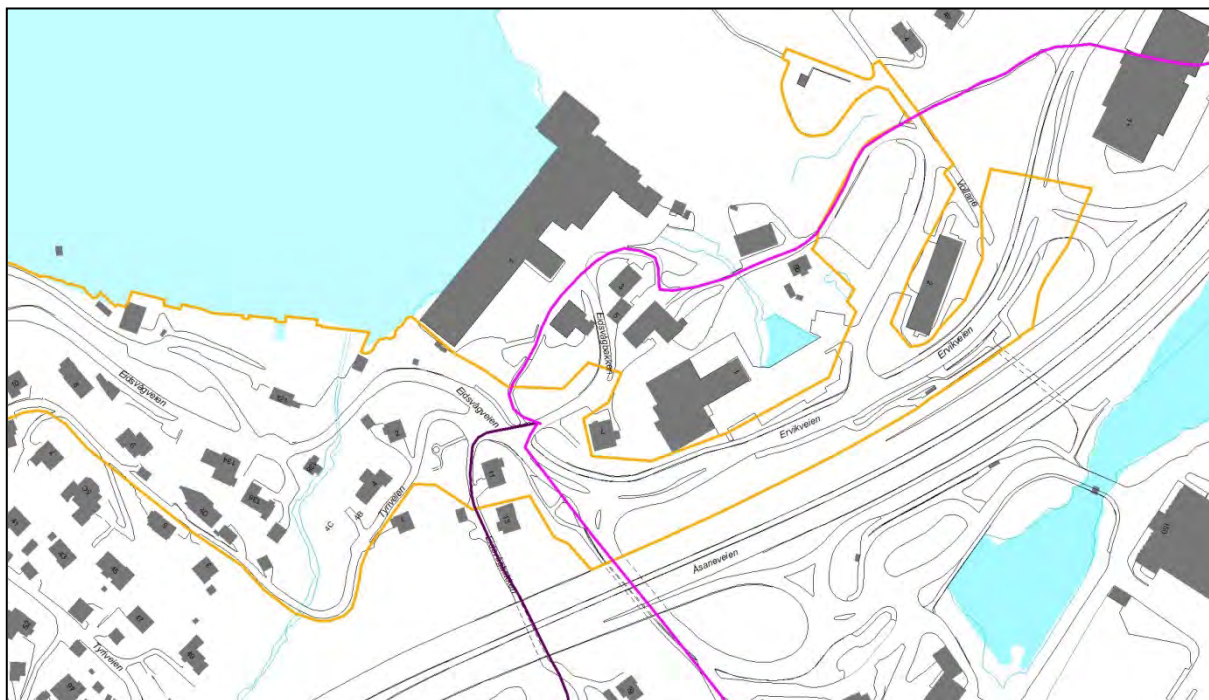
Figur 6: Den Trondhjemske postvei ble etablert på 1700-tallet (Kilde: Nasjonal verneplan, Statens vegvesen).

Figur 7: Utsnitt fra kart over Bergen fra 1772 (Gottberg). Kartet viser veiforbindelsen mellom Sandviken og Eidsvåg. Kartet viser ikke tegn til at veien førte videre nordover fra Eidsvåg (Kilde: Arcview, Bergen kommune).

Figur 8: Utsnitt fra kart over Bergen fra 1813 (Aad Gjelle). På denne tiden har postveiforbindelsen mellom Bergen og Trondheim blitt fast, og veien ble utbedret i løpet av andre halvdel av 1700-tallet (Kilde: Arcview, Bergen kommune).

Figur 9: Den Trondhjemske postveien går igjennom den østre delen av planområdet. Den mørkelilla linjen viser det som trolig representerer det eldste veifaret til Eidsvåg fra Sandviken. Den rosa linjen følger det som trolig er den faste postveitraseen mellom Bergen og Trondheim etter utbedringen i 1780-årene. Oransje linje markerer plangrensen (Kart: Tilrettelagt i Arcview, Bergen kommune 2016).

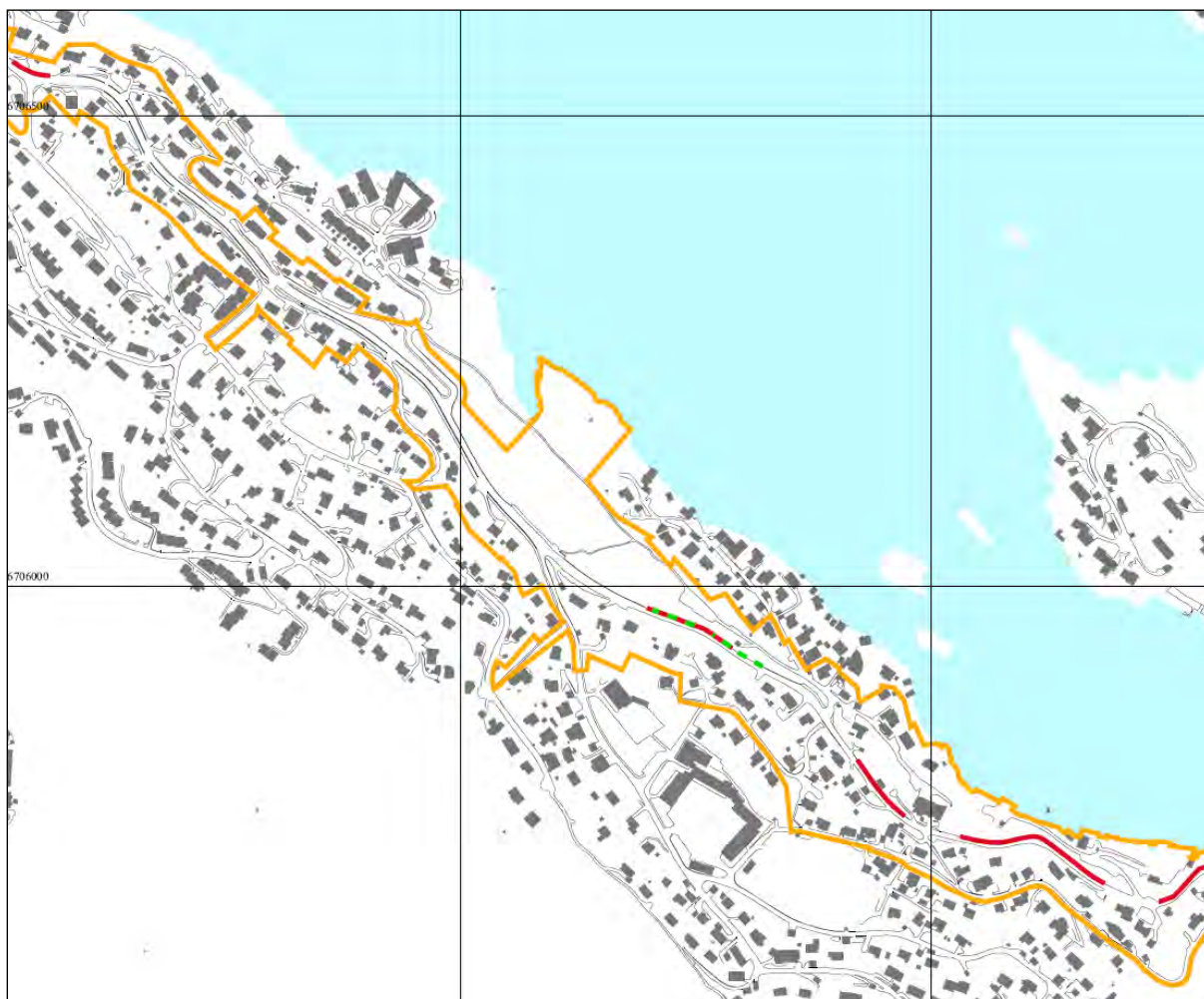

Figur 10: Traseen til den Trondhjemske postvei fører ned gjennomfabrikkområdet, mellom fabrikkbygningene og det gamle våningshuset til Eidsvåg gård (Foto: Byantikvaren, Bergen kommune 2016).

Dagens vei rundt Eidsvågsneset, Eidsvågveien, følger den samme traseen som ble åpnet i 1930. Før veien rundt Eidsvågsneset ble etablert, var det ikke mulig å komme seg forbi Kopperviken på nedsiden uten å bruke båt. Det var fabrikkeier Chr. Petersen som først snakket om en ny vei rundt Eidsvågsneset allerede i 1899. Men det var først i 1922 at arbeidet med ny vei ble satt i gang. Veien ble anlagt med asfaltdekke i et utfordrende terreng, og det ble benyttet en teknikk utviklet av J.L. McAdam, såkalt makadamisering. Dette går ut på å bruke pukkk (knust stein) for å bygge opp en bæredyktig og godt drenert grunnlag for veien. Tradisjonelt ble massene bygd opp med den groveste pukken nederst, med påfølgende lag av gradvis finere masser over.

Utbyggingen av Eidsvågveien ble benyttet som et sysselsettingstiltak for arbeidsledige, som ble satt til å knuse stein. Traseen viser også en utbredt bruk av forstøtningsmurer som ble bygget for å støtte opp under veien. Murene vitner om et utfordrende arbeid hvor stabbesteiner ble lagt langs veiskulderen for å forhindre at kjøretøy skled av veien.

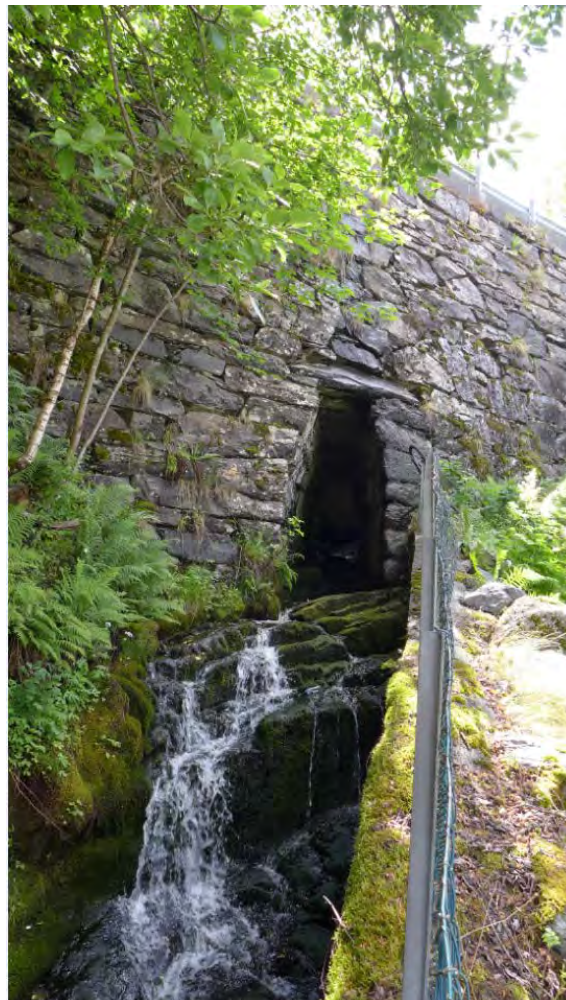
Innenfor plangrensen er det registrert en rekke forstøtningsmurer og stabbesteiner som anses verneverdige.

Figur 11: Langs Eidsvågveien er det flere forstøtningsmurer og stabbesteiner som anses som verneverdige. På kartet er forstøtningsmurene markert med rød linje, mens stabbesteinene er markert med grønnstiplet linje. Se også kartvedlegg 1 (Kilde: Tilrettelagt kart i Arcview, Bergen kommune 2016).

Figur 12: Forstøtningsmur langs Eidsvågveien fotografert fra parkeringen til badeviken Lillevågen (Foto: Byantikvaren, Bergen kommune 2016).

Figur 13: Innerst i Eidsvågbukten er Koppermølleelven ført gjennom Eidsvågveien gjennom en ca. 8 meter høy veimur (Foto: Byantikvaren, 2016).

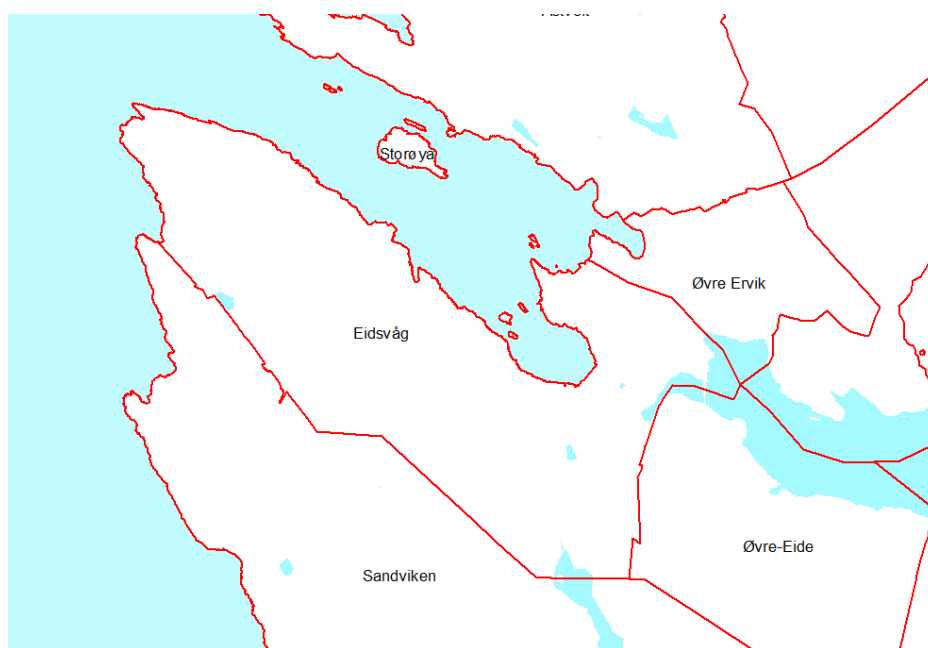
7. Bebyggelsesstruktur

Historisk har gårdsdrift vært hovednæringsvei i Eidsvåg, og bebyggelsesstrukturen har vært konsentrert rundt gårdstunene. Bispestolen i Bergen eide gården Eidsvåg ved utgangen av middelalderen da kongen overtok alle eiendommene i bispestolens eie. I motsetning til de fleste andre gårdene i Åsane kom Eidsvåg aldri i bondeeeie. Dette hadde sammenheng med mølledriften som oppstod på 1600-tallet og den korte avstanden til byen som gjorde gården attraktiv for byborgere (Fyllingsnes 2007:24). Etableringen av bebyggelsen fra middelalderen og frem til omkring 1900 er betinget av gårdsdriften og driften av møllene. Mølledriften ble i 1896 erstattet av tekstilproduksjonen til Eidsvåg Fabrikker.

Det er bevart enkelte bygninger fra den tidlige gårdsdriften i og ved planområdet. Det dreier seg først og fremst om våningshus og driftsbygninger fra 1700-tallet og 1800-tallet, som i seg selv har høy antikvarisk verdi. Videre inneholder gårdsstrukturen i planområdet elementer fra både hovedgården Eidsvåg og de tilhørende husmannsplassene. De gjenværende gårdsbyggene og tunene er viktige kulturhistoriske faktorer for å forstå områdets jordbrukshistorie. Tunene med bebyggelse og strukturer knyttet til gårdsdriften har høy antikvarisk verdi, og bør bevares.

7.1 Gårder

En matrikkel er et offentlig register over grunneiendommene (figur 14). En matrikkelgård er en geografisk enhet som har felles gårdsnummer i matrikkelen. Matrikkelgårdene består i dag av flere bruk med ulike bruksnummer. De geografiske enhetene som i dag regnes som matrikkelgårder, kan ha vært selvstendige gårdsbruk i senmiddelalderen.

Figur 14: Matrikkelgårdene ved planområdet (Kart: Arcview, Bergen kommune 2016).

Eiendomsforholdene i jordbruket utviklet seg ved at gården gradvis ble utvidet inntil to familier kunne leve av gården. Deretter ble bruket delt. Dette ble gjort flere ganger, og hver gang ble det nye bruket skilt ut fra det gamle slik at det nye fikk sin del av åker, eng, slåttemark, skog, beite og fjell osv. Husene ble gjerne stående tett sammen med de eldre, og til slutt ble det et tettbygd tun med teigblanding, og ofte sameie (Norske gardsbruk, Hordaland Fylke II, Mid- og Nordhordland, Band I, 1964:50).

Etter hvert ble teigblandingen og sameiet ansett som en hindring for god drift av gårdene. Dette resulterte i at det sentrale Utskiftningsvesenet ble opprettet i 1859 for å lede arbeidet med å skape et mer effektivt jordbruk. På Vestlandet foregikk det meste av utskiftningen i tidsrommet 1880-1920. Ved en utskiftningsforretning over en matrikelgård bestående av flere bruk ble først gårdens ytre grense gått opp. Deretter ble de enkelte delene av den samlede innmarken og utmarken vurdert og taksert og fordelt mellom partene. Slik fikk hvert bruk et fåtall større teiger til erstatning for de mange spredte småteigene. Rettigheter som vannretter, fiskeretter, naustretter osv. ble beskrevet. På steder der husene lå som klyngetun ble ofte tunene splittet opp ved at brukere flyttet husene til sin nye teig.

Figur 15: Rektangelkartet fra andre halvdel av 1800-tallet viser hvordan gårdene og husmannsplassene er plassert. Innenfor planområdet finner vi igjen gården Eidsvåg, som er matrikelgården. Av husmannsplasser er Lillevågen, Indre Træet og Ytre Træet markert (Kilde: Arcview, Bergen kommune 2016).

Utsiftingen og oppløsningen av klyngetunene ble ansett som det viktigste framskrittet i jordbrukets nyere historie. Likevel hadde det gamle felleskapet mange gode sider både i forhold til økonomi og sosiale aspekt. I tunfellesskapet var det regler for ekstra hjelp og støtte når det var vanskelig for en mann eller en huslyd å klare seg alene. Det fantes også regler for samvær og samarbeid når det gjaldt festligheter og sorg, folket hørte sammen som en huslyd (Norske gardsbruk, Hordaland Fylke II, Mid- og Nordhordland, Band I, 1964:50).

Flere av de gjenværende våningshusene i området er trolig fra 1700-tallet. Dette er små hus bygd opp av en laftet tømmerkjerne, ofte med en forgang i stolpeverk med grue, i motsetning til de noe senere lemstovene som var bygd opp av to tømmerkjerner, med en mellomgang.

De noe yngre lemstovene ble mer vanlig utover på 1800-tallet. Lemstover kan også inneholde bygningsdeler/tømmerkjerner som strekker seg tilbake til 1700-tallet. I følge gjeldende kommuneplan skal jordbrukets bygninger, også de som ikke lenger er i opprinnelig drift, søkes bevart som historiefortellende strukturer med tilhørende kulturlandskap i den utstrekningen det er mulig. Tilpasninger til ny bruk skal gjøres i samråd med Byantikvaren. I følge Kulturminneloven (§25) skal dessuten det hentes tillatelse fra kulturminnemyndighetene vedrørende endringer, flytting eller riving av bygninger eldre enn 1850.

Eidsvåg (gnr. 216 bnr. 170)

Eidsvåg er blant de største gårdene i Åsane. Navnet Eidsvåg kommer av gammelnorsk Eiðsvágr, som var navnet på vågen som endte ved eidet opp til Jordalsvatnet. Det var bispestolen i Bergen som eide Eidsvåg ved utgangen av middelalderen. Leilendingene betalte landskyld til biskopen. Ved reformasjonen i 1536 overtok kongen alle eiendommene til bispestolene. I begynnelsen av 1660-årene ble gården solgt til den danske adelsmannen Erik Krag. Senere hadde gården flere ulike eiere, men var aldri i bondeeie. På grunn av mølledrift og nærhet til byen var gården interessant for byborgere. Det var mølledrift på gården frem til 1890-årene, da gården ble solgt. Etter dette ble Eidsvåg fabrikk etablert. Driften på gården holdt fram, og Pakterne på hovedbruket leverte daglig melk til byen i første halvdel av 1900-tallet. Etter andre verdenskrig avtok jordbruket, og tok slutt omkring 1970.

Med oppstarten av tekstilproduksjon på Eidsvåg fabrikk i 1896 endret Eidsvåg og gården seg betraktelig. Det ble en betydelig folkevekst og nybygging i form av arbeiderboliger, driftsbygninger osv. Rundt midten av 1900-tallet var det registrert 1000 innbyggere på matrikelgården. Denne perioden var også høydepunktet for driften av fabrikk.

Figur 16: Innenfor planområdet finner vi igjen gården Eidsvåg, som er matrikelgården. Av husmannsplasser er Lillevågen, Indre Træet og Ytre Træet markert. Rektangelkartet (se figur 15) fra andre halvdel av 1800-tallet viser hvordan gårdene og husmannsplassene er plassert (Kart: Tilrettelagt i Arcview, Bergen kommune 2016).

7.2 Husmannsplasser

Matrikelgården Eidsvåg har hatt mange husmannsplasser. Innenfor planområdet lå husmannsplassene Koppervik, Indre Træet, Ytre Træet. Like utenfor planområdet lå Lillevågen, Tømmervågen og Haugekleiven. Træet har trolig vært husmannsplass seinest fra 1754, mens de andre kom til på 1800-tallet. I dag står det fortsatt igjen bygninger fra husmannstiden på Ytre- og Indre Træet, Koppervik og Haugekleiven.

Koppervik (gnr. 216 bnr. 587)

I Koppervik står det igjen et hus, trolig fra 1700-tallet, etter koppermølledriften i området. Fra selve husmannsplassen i Koppervik er det ingen hus igjen. På bildet fra 1955 (figur 17-18), er ses et av de gamle våningshusene til høyre for koppermøllehuset.

Figur 17: Foto fra 1955 som viser at det på denne tiden fortsatt star igjen et hus fra husmannsplassen. Husene er i dag revet, men koppermøllehuset er bevart (Foto: UBB-W-SH-082331_1955).

Figur 18: Flyfoto over husmannsplassen som viser dagens situasjon. Området er utbygd med nyere bebyggelse, men koppermøllehuset og elven står fortsatt (Foto: skråfoto, Bergen kommune).

Indre Træet (gnr. 216 bnr. 24)

Træet var husmannsplass seinest fra 1754. På Indre Træet står det fortsatt igjen et våningshus, trolig fra tidlig 1700-tallet. I dag ligger Eidsvågveien tett opp til sørlige husvegg, men innenfor restene av tunet kan det fortsatt påvises rester etter tidligere bygninger i grunnen. Deler av den gamle gårdsveien mot sørøst er også bevart.

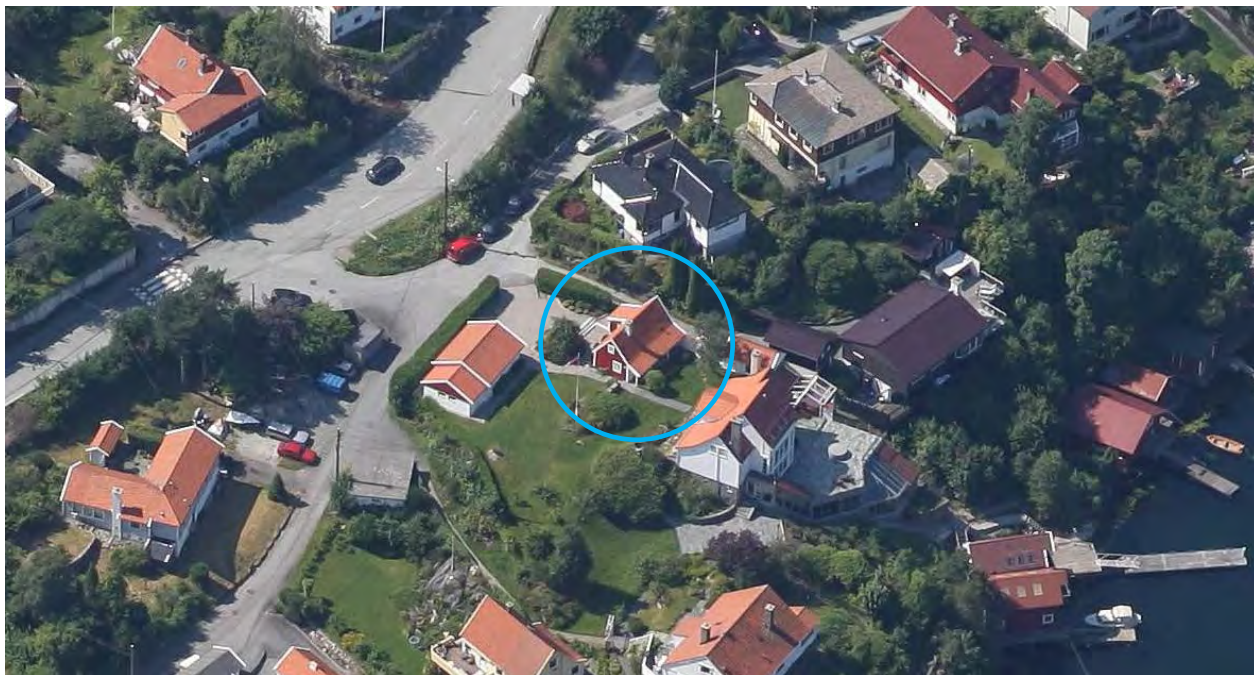
Figur 19: Flyfoto over husmannsplassen på Indre Træet. Det gamle våningshuset står fortsatt i dag like inntil Eidsvågveien (Foto: skråfoto, Bergen kommune).

Figur 20: Flyfoto fra 1966 som viser hvordan våningshuset til Indre Træet ble liggende midt i bebyggelsen til Eidsvåg hageby (Foto: UBB-W-F-166581_1966).

Ytre Træet (gnr. 216 bnr. 481)

Træet var husmannsplass seinest fra 1754. Strandveien gikk gjennom tunet til Ytre Træet. På Ytre Træet står det igjen et våningshus, trolig fra tidlig 1700-tallet. Løa lå tidligere der busstoppet ved Eidsvågveien er i dag.

Figur 21: Flyfoto over husmannsplassen på Ytre Træet. Det gamle våningshuset står fortsatt i dag, men løa som lå i nærheten av bussholdeplassen er borte (Foto: skråfoto, Bergen kommune).

Figur 22: Husmannsplassen Ytre Træet før ombygging. Ukjent årstall (Kilde: Urdahl 1986:35).

Lillevågen (gnr. 216 bnr. 1168)

På denne husmannsplassen stod det tidligere et sammenbygd anlegg, der boligavdelingen i bygningen inneholdt et kjøkken med grue og en stue. I den andre enden var det fjøs med kyr og griser. Det ble solgt melk og fløte på gården.

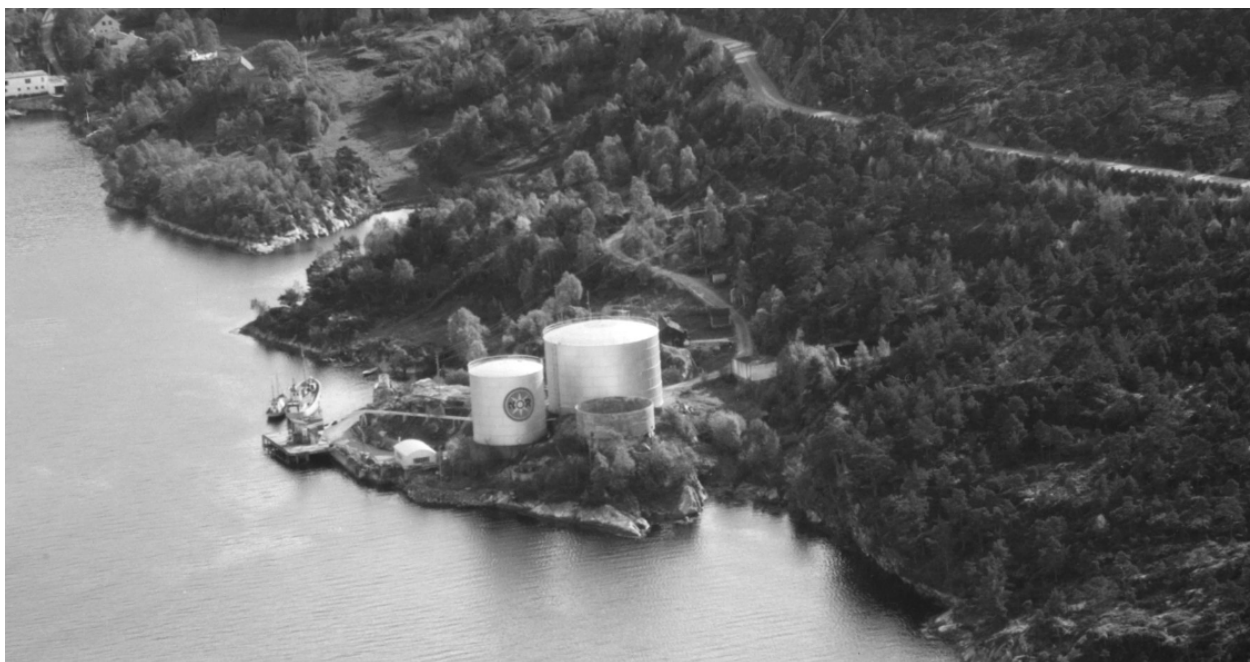
Like ved gården lå det et tankanlegg i Tømmervågen. Etersom anlegget var utsatt for å bli bombet under krigen, måtte gården fraflyttes. Etter dette forfalt huset, og ble til slutt revet (Fyllingsnes 2007:25)

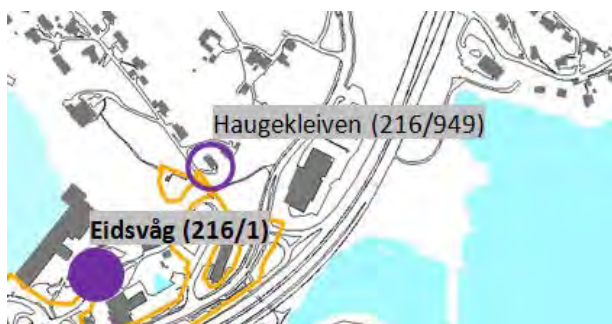
Figur 23: Foto, trolig fra mellomkrigstiden, da huset fortsatt var bebodd. Husmannsplassen ble fraflyttet under andre verdenskrig på grunn av fare for å bli bombet og ble senere revet (Foto: UBB—wil-I-073).

Tømmervågen (gnr. 216 bnr. 41)

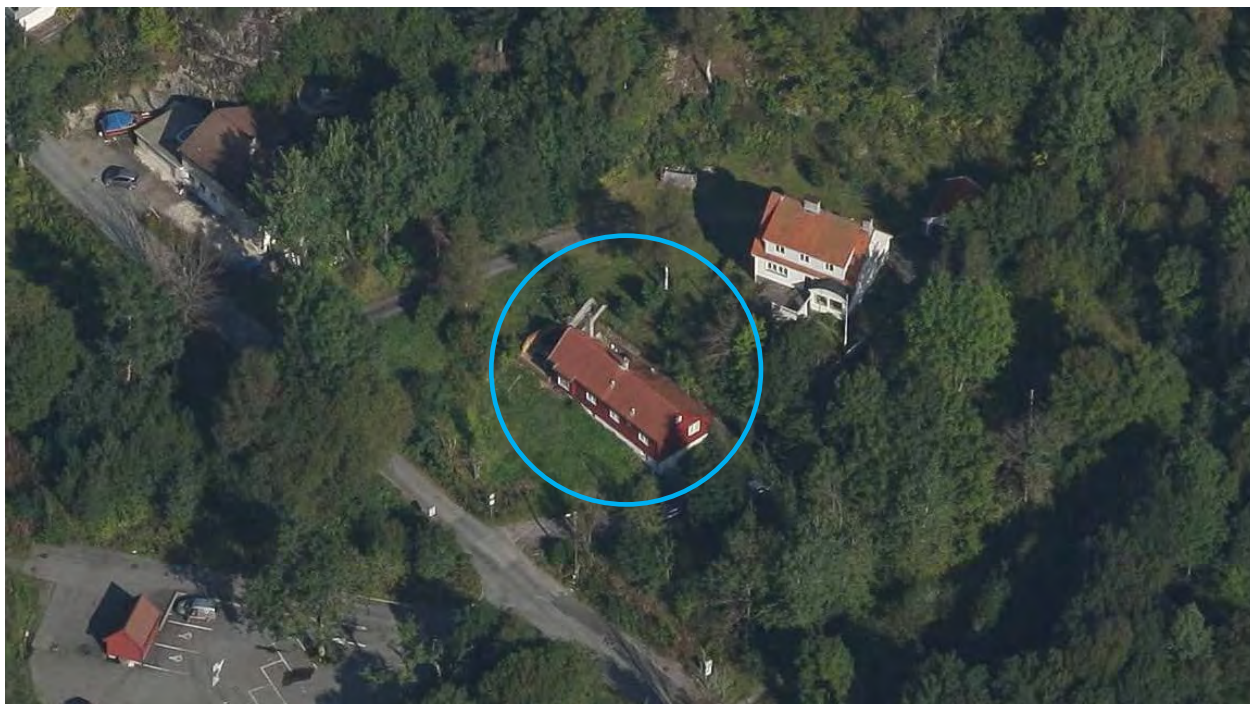
Husmannsplass fra 1800-tallet. Det er ingen bygninger igjen på tunet. Tunet er i dag bygd ned av nyere bebyggelse.

Figur 24: Like bak tankanlegget, etablert i 1930-årene, skimtes et hus med saltak. Dette kan være våningshuset til husmannsplassen. Noen år senere er bygningen erstattet med en murbygning med flatt tak, trolig i forbindelse med anlegget på stedet (Foto: Marcus, UBB—w-sh-013775-1948).

Haugekleiven (gnr. 216 bnr. 949)

Husmannsplass fra 1800-tallet. Det er i dag bevart en lemstove fra tunet.

Figur 25: Flyfoto over husmannsplassen på Haugekleiven. Den gamle lemstoven er bevart i dag, men i sterkt ombygget form (Foto: skråfoto, Bergen kommune).

Lemstoven er en gammel vestnorsk bygningstype, tidligere vanlig som våningshus i store deler av Hordaland. Lemstover som bygningstype går tilbake til første halvdel av 1800-tallet. De første lemstovene ble trolig til som resultat av en sammenbygning eller utvidelse av små eldre hus med ett- og toromsplan, der huset bestod av en eller kanskje to tømmerkjerner og en forgang i stolpeverk med grue. I lemstoven ble forgangen omgjort til midtgang ved at en tømmerkjerne ble føyd til på andre siden av forgangen. Mot midten av 1800-tallet var dette videreført til lemstovene slik vi kjenner dem; to relativt identiske tømmerkjerner plassert på hver sin side av en midtgang i stolpeverk, som fungerte som kjøkken.

7.2 Førkrigsbebyggelsen

Etableringen av tekstilproduksjon i de gamle møllebygningene i 1896 førte til store omveltninger i lokalsamfunnet. Eidsvåg fabrikker utviklet seg raskt til en hjørnesteinsbedrift og bidro med tomter til skole, idrettsplass, friområder, barnehage, kulturhus, kirke, gravplass og båthavn. Det ble også bygget en rekke arbeiderboliger for tilflyttende arbeidere (Figur 26-27). Mange av de tidlige arbeiderboligene i tilknytning til fabrikkområdet er bevart, flere innenfor gjeldende plangrense (kartvedlegg 3).

Figur 26. Eidsvåg fabrikker med arbeiderboliger i 1910. Flere av arbeiderboligene ble tegnet av fabrikkeier Chr. Petersen selv (Foto: K. Knudsen, Marcus, Spesialsamlingene UIB, ubb-kk-pk-0775).

Figur 27. Eidsvåg fabrikker med arbeiderboliger i 1966 (Foto: Utsnitt, Marcus, Spesialsamlingene UIB, ubb-kk-pk-0775)

Figur 28. Bevarte arbeiderboliger i dag med postveien like foran. Eiendommene danner sammen med postveien og fabrikkparken et kulturmiljø i planområdet. Det nærmeste huset, Eidsvågbakken 13, ble oppført i 1897 mens huset bak, Eidsvågbakken 11, ble oppført i 1896 (foto: Byantikvaren 2016).

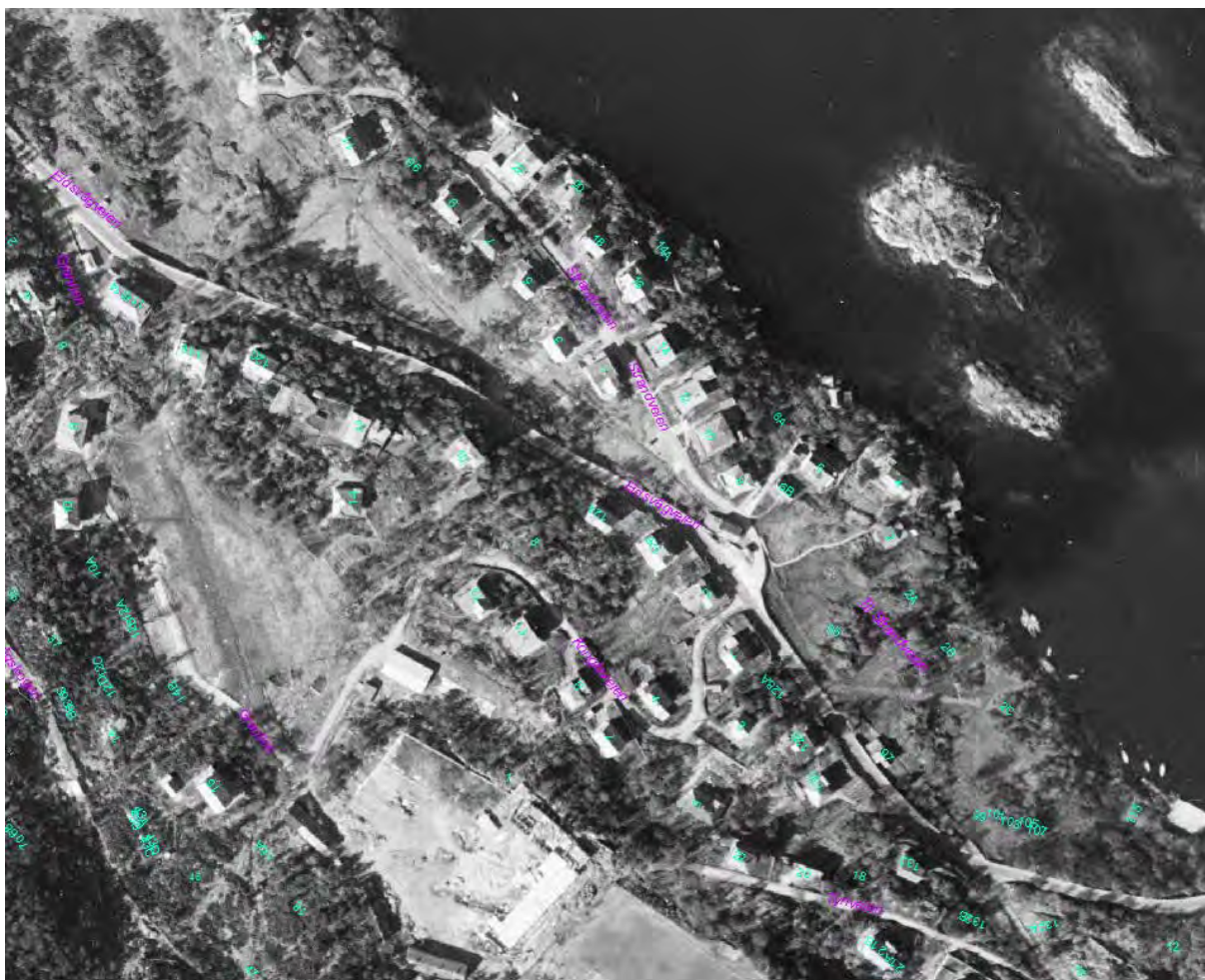
Den gamle og kronglete veien sørover til Bergen over Munkebotnen og Eidsvågsfjellet bygget i årene 1869-1874, førte til begrensinger på kommunikasjonen mellom industristedet og byen. Som supplement til veien ble det omkring 1900 etablert båtruter mellom Bergen, Eidsvåg og Åstveit. Etableringen av busselskapet Asane Automobillag i 1920 bidro til at tidligere planer om en ny og moderne vei til Bergen ble tatt opp igjen. Eidsvåg fabrikk ga fri grunn til veiutbyggingen med tanke på at den ville føre til etterspørsel etter tomter på fabrikkens eiendom (Fyllingsnes 2007:37). Dette ble starten på utviklingen av Eidsvåg fra industristed til forstad til byen.

Figur 29. Tyriveien 14 ble bygget som internat for Eidsvåg fabrikker i 1943 (foto: Byantikvaren 2016)

I løpet av første halvdel av 1900-tallet ble det anlagt flere hagebyer i Norge. Hagebyen (the Garden City) var i utgangspunktet et konsept lansert av den britiske byplanleggeren Ebenezer Howard omkring 1900, opprinnelig tenkt som en selvstendig by med lave hus i hager i nærheten av den eksisterende byen. Dette var ment som et sunt og grønt sted å bo i motsetning til de tettebeboede og forslummede murgårdstrøkene som hadde vokst frem i forbindelse med industrialiseringen. De fleste hagebyene utviklet seg i etterhvert til å bli forsteder til de eksisterende byene.

Da den nye riksveien rundt Eidsvågsneset ble åpnet i 1930 førte det til at det ble mulig å bosette seg i Eidsvåg og kjøre til og fra byen på arbeid. Eidsvåg fabrikker startet raskt utparsellering og salg av tomter til boligformål langs veien og etablerte Eidsvåg hageby som Åsane sin første og eneste hageby (Fyllingsnes 2007:46). Fabrikken styrte hele prosessen og hyret selv inn arkitekter og ingeniører som tegnet inn tomtegrenser, tilrettela for kloakk og vannledninger og utarbeidet nøyaktige kotekart (Urdahl 1986:103). I planområdet ble Kongleveien (tidligere Hagebyveien), Strandveien og Tyriveien (tidligere Myraveien) dermed de første boligfeltene i tilknytning til den nye Eidsvågveien. Da den nye bygningsloven ble gjort gjeldene fra 1938 overtok Åsane kommune godkjenning og utvikling av nye planer (ibid.:104).

Figur 30. Eidsvåg hageby og Eidsvågveien i 1951, Kongleveien (tidligere Hagebyveien), Strandveien og Tyriveien (tidligere Myraveien)(Ortofoto: Arcview, Bergen kommune).

Nesten alle husene som ble bygget i denne perioden var eneboliger og mange var staselige villaer. Det var variert materialbruk i både tre- naturstein og mur. Husene ble lagt frittliggende på naturtomter med små hager, gjerne fremskutt i terrenget med god utsikt over Eidsvågen. Bilen var fremtidens transportmiddel og mange av husene fikk forseggjorte garasjer (figur 34). Variasjonen i arkitektoniske stilretninger vitner om at bygningene ble oppført i en arkitektonisk brytningstid. Her finnes flere gode eksempler på «bergenskolen» og funksjonalismen. Flere kjente arkitekter er representert, blant annet Leif Grung, Georg Fr. Fasting, Odd Lahn Johannesen og Olai Schumann Olsen. Byggmester Johannes Mosevoll med familie stod bak flere hus med sin «byggmesterfunkis». Bebyggelsen i Eidsvåg hageby fra denne tidlige fasen er gjennomført med høye idealer om kvalitet og store deler av den er i dag til dels svært godt bevart (figur 31-41).

Figur 31. Villa «Enebo» (Strandveien 10) ble opprinnelig tegnet av arkitektene Olai Schumann Olsen og Henrikson Hansen med en etasje og kjeller. Villaen ble senere utvidet med en etasje (foto: Byantikvaren 2016).

Figur 32. Strandveien 20 tegnet av arkitekt Georg Fr. Fasting i 1939. Fasting er for øvrig kjent for å ha tegnet de norske røde telefonkioskene, som et utvalg av i dag er fredet etter kulturminneloven (foto: Byantikvaren 2016).

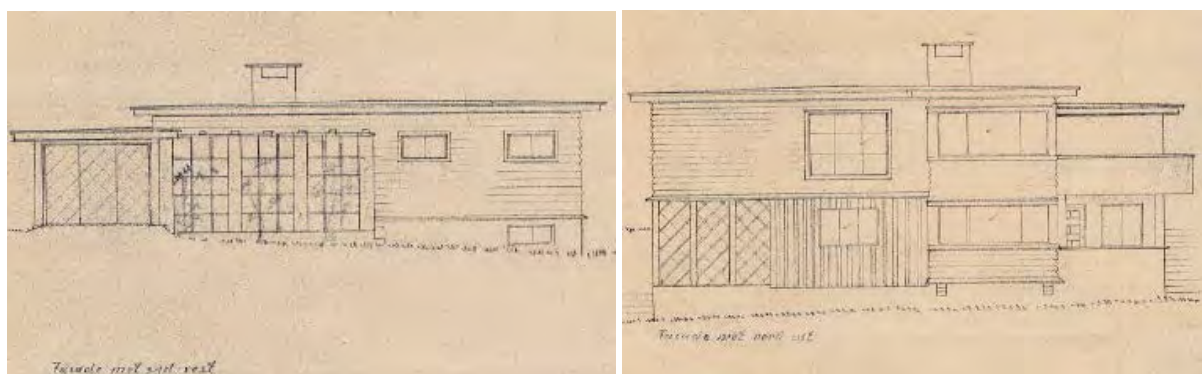
Figur 33. Byggmesterfunkis i Tyriveien 22, oppført i 1938 av byggmester Johannes Mosevoll (foto: Byantikvaren 2016).

Figur 34. De mange forseggjorte garasjene i hagebyen vitner om den høye statusen til bilen og at garasjen ble ansett som en integrert del av eiendommene. Her en garasje til Kongleveien 1 og dobbelgarasje i Eidsvågveien 30 (foto: Byantikvaren 2016).

Figur 35. «Villa Eidsvåg» (Tyriveien 20) ble tegnet av den kjente bergensarkitekten Leif Grung i 1939. Taket var opprinnelig flatt men ble bygget om til valmtak med loft og arker i 1957. Fasade mot sør til venstre, mot nord til høyre (Foto: Byantikvaren 2016).

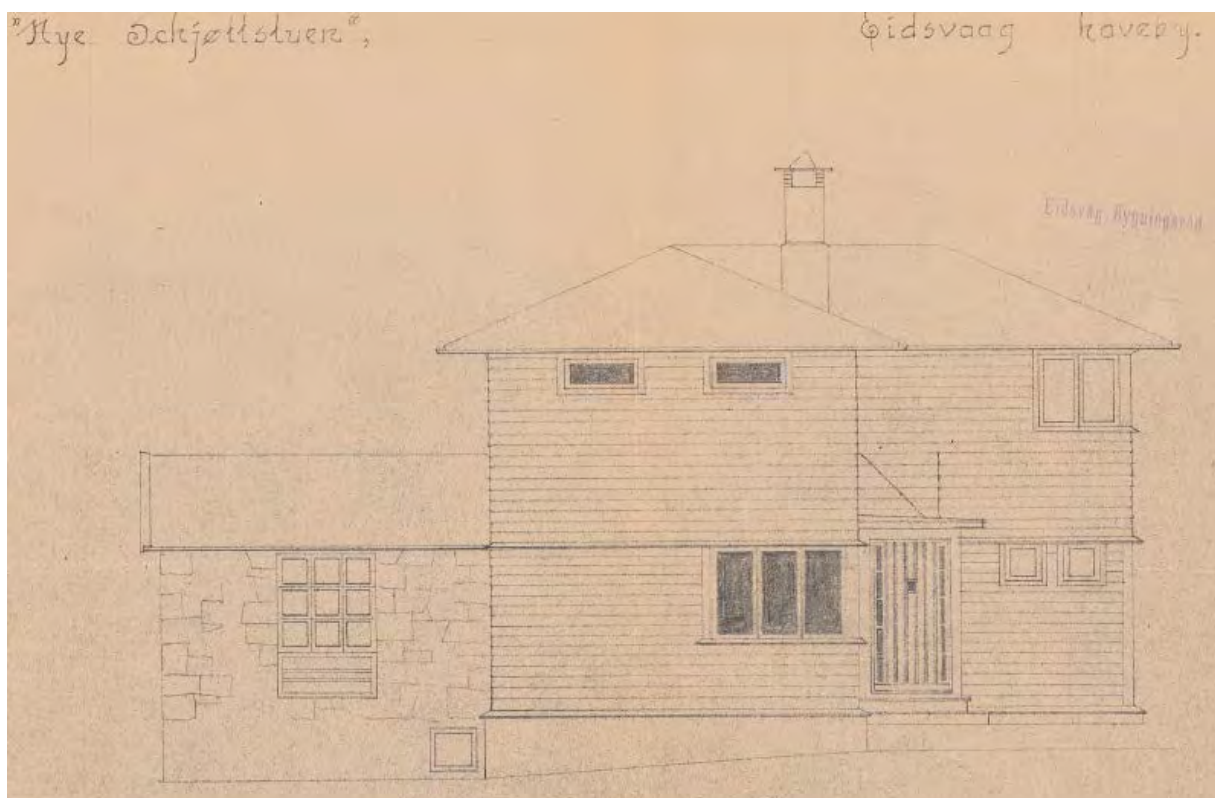
Figur 36. De originale tegningene av Tyriveien 20, hvor huset er fremstilt med flatt tak fremhever Leif Grung sin umiskjennelige funkissignatur. Fasade mot sør til venstre, mot nord til høyre (Kilde: Braarkiv, Bergen kommune).

Figur 37. Eidsvåg hageby med villaer oppført på slutten av 1930-tallet i Kongleveien (Foto: Byantikvaren 2016).

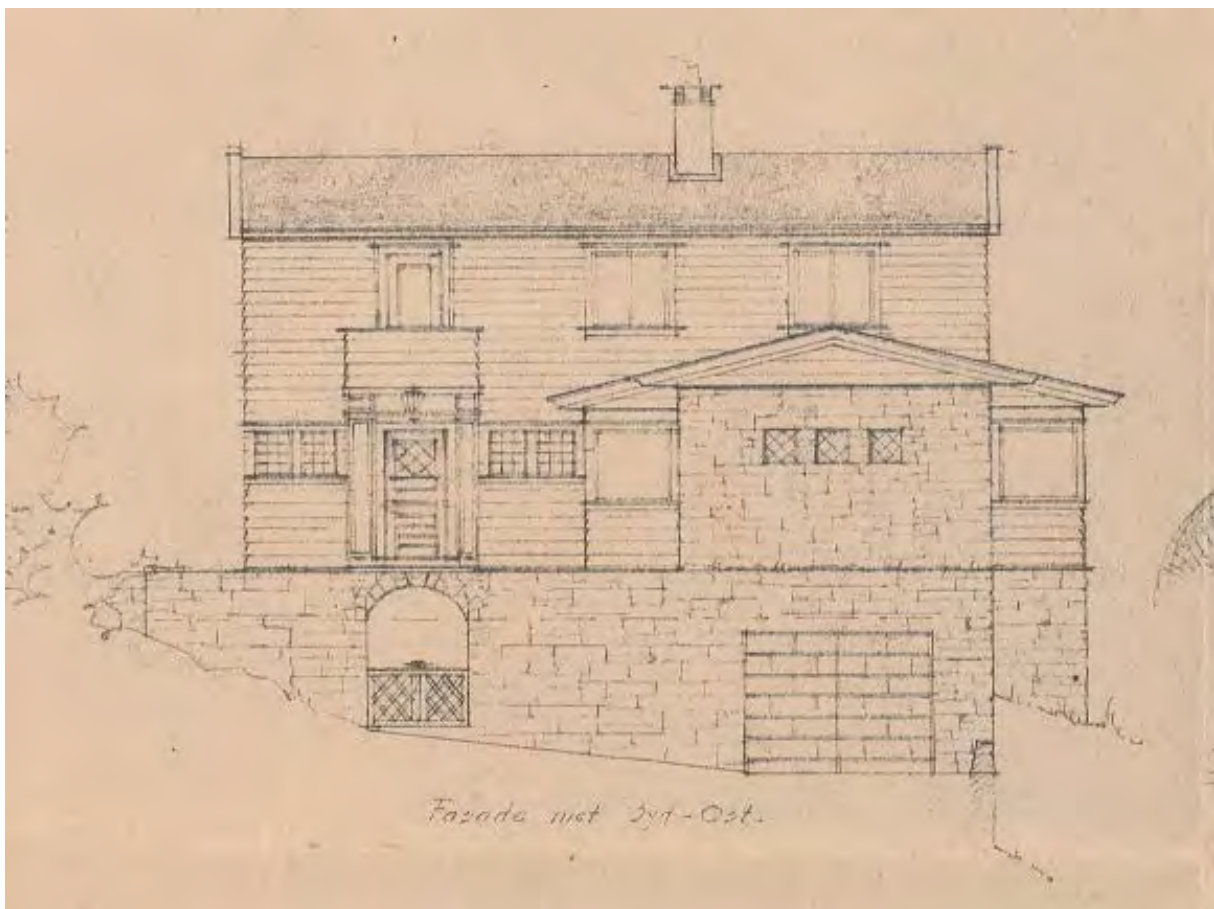
Figur 38. Villa «Nye Schøtstuen» i Kongleveien 10 ble tegnet av arkitekt Odd Lahn Johannesen i 1938 (foto: Byantikvaren 2016).

Figur 39. Originaltegning av vestfasaden til Kongleveien 10 (Kilde: Braarkiv, Bergen kommune).

Figur 40. Villa i Kongleveien 12 tegnet av arkitekt Ole Halvorsen i 1938 er et godt eksempel på den arkitektoniske stilretningen til Bergenskolen (foto: Byantikvaren 2016).

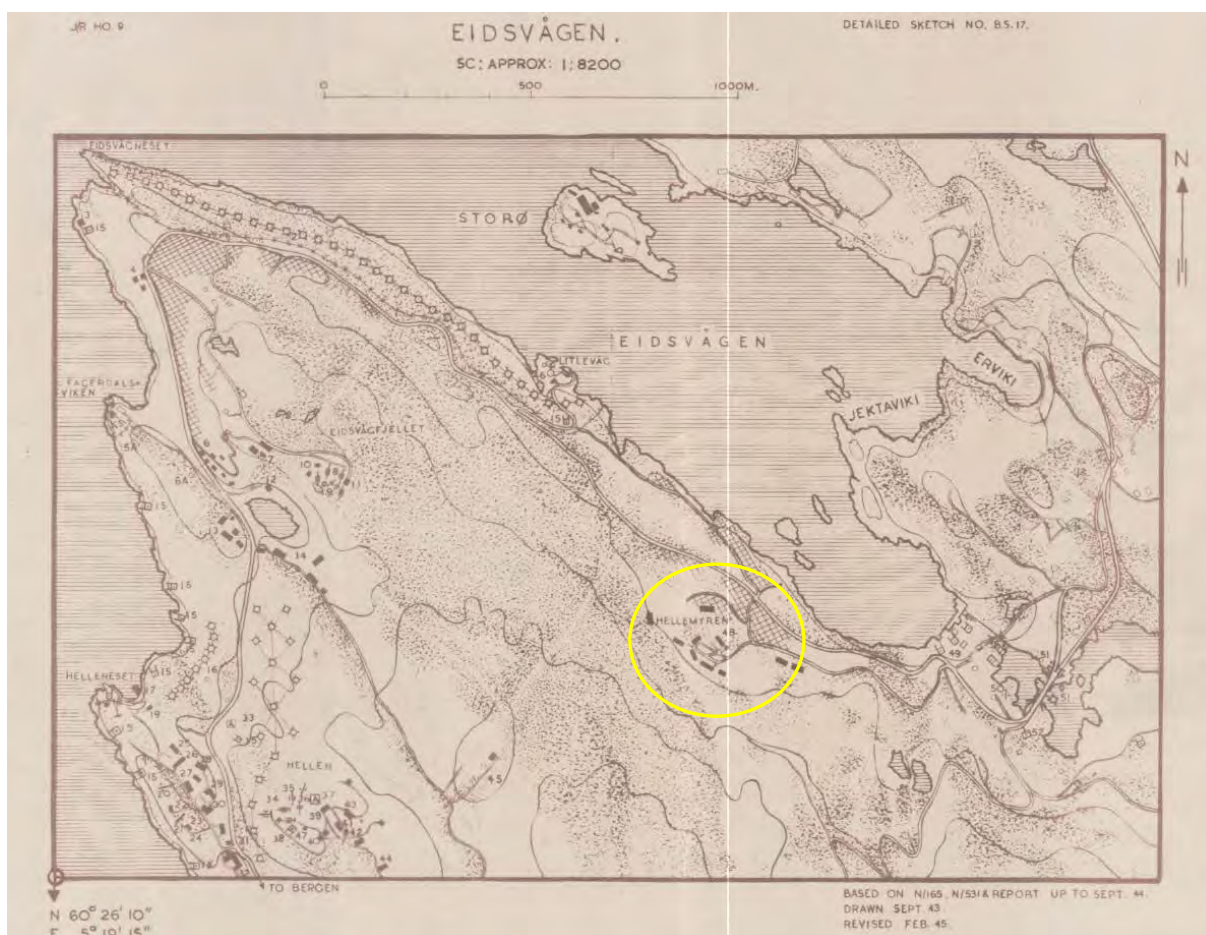

Figur 41. Originaltegning av sørfasaden til Kongleveien 12 (Kilde: Braarkiv, Bergen kommune).

7.3 Krigshistorie

I årene 1940-45 ble det bygget svært få boliger i Bergen mens den tyske okkupasjonsmakten etterlot en stor militær bygningsmasse. På Eidsvågsfjellet bygget tyskerne omfattende kanonstillinger for å beskytte Bergen mot allierte flyangrep. Veianleggene inn til anleggene ble etter krigen strukturerende for mye av boligbyggingen i området.

Innenfor plangrensen er det dokumentert flere krigsminner, både tyskbygde militære strukturer og sivile bygninger som det knytter seg okkupasjonshendelser til. Kartlegging og registrering av slike krigsminner er viktig kildetilfang og helt sentralt for forståelsen av okkupasjonshistorien. Kunnskapen er avgjørende for at fortellinger fra krigsårene kan knyttes til konkrete kulturminner, og dette gir krigsminner klar verneverdi.

Figur 42. Utsnitt fra britisk etterretningskart som viser tyske stillinger på Eidsvågsneset i 1943. Forlegning ved Granlien, like sørvest for planområdet, er markert med guls sirkel (Kilde: Statsarkivet i Bergen).

I Åstveitvågen, like nord for Eidsvågen, ble det anlagt en tysk marinebase hvor 51. Vorposten Flottille og 5. Küsten Sicherungs Verband holdt til. Disse avdelingene hadde ansvaret for eskortetjeneste, overvåking og patruljering av kysten på Vestlandet (Sperbund og Sedal, Askeladden). Mens krigsfartøyene lå langs store kai- og flytebryggeanlegg i Åstveitvågen ble

hovedkvarteret på land etablert et stykke unna, på Myrane i Granlien like ved idrettsplassen der Eidsvåg skole ligger i dag (figur 43). Her ble det reist en leir med flere mannskaps- og administrasjonsbrakker og staller. Like vest for leiren er det registrert nærkampforsvarsanlegg med løpegraver og skytestillinger, og en tunell som tilhørte leiren (Fyllingsnes 2007:37). Brorparten av brakkenes på Myrane ble revet i 1948-49 for å gi plass til Eidsvåg skole, som med sitt første utbyggingstrinn sto ferdig i 1952.

Figur 43. Utsnitt fra et britisk etterretningsfoto som viser forlegningen ved Granlien i 1941. De fleste brakkenes ble revet like etter krigen da Eidsvåg skole ble bygget, men to brakker, her markert med gul sirkel, er bevart i dag (Kilde: Byantikvaren, TARA_ACIU_N_928_31471).

I dag er noen få bygningsstrukturer fra den tyske aktiviteten bevart og registrert i Riksantikvarens kulturminnedatabase Askeladden (Id. 213106¹). Av disse er to krigsminner lokalisert innenfor planområdet og omtalt nedenfor i pkt. 8 *Enkeltobjekt og anlegg*.

Figur 44. Den ene av to bevarte brakker fra den tyske forlegningen på Myrane ligger i dag på skoleplassen til Eidsvåg skole, like utenfor planområdet. Brakken var administrasjonsbrakke i leiren. Etter krigen ble den innredet til klasserom for skolen. Eksteriøret til brakken er svært godt bevart og bygningen har høy verneverdi (Foto: Byantikvaren 2016).

¹ Identifikasjonsnummer i Riksantikvarens Kulturminnedatabase Askeladden.

7.4 Etterkrigsbebyggelsen

Boligmangel etter krigen og åpningen av Eidsvågstunellen i 1957 mellom Eidsvåg og Helleveien, førte til at boligbyggingen skjøt fart i 1950- og 1960-årene, særlig i området mellom Eidsvåg og den ytre delen av Eidsvågsneset. Det kom boliger opp langs Eidsvågveien og på nedsiden av denne mot sjøen, men særlig i skråningene opp mot Eidsvågsfjellet ble det bygget mange boliger. Boligmangelen etter krigen førte til at det som kom opp ikke bare var eneboliger men to- og firemannsboliger og rekkehus. I motsetning til på vestsiden av Eidsvågsneset ble det ikke oppført høyhus på østsiden.

Rundt 1950 ble Eidsvåg kommunesenter i Åsane og et nytt kommunehus oppført ved vestsiden av Jordalsvannet. Eidsvåg forble kommunesenter (figur 46) frem til kommunesammenslåingen med Bergen i 1972. Det første skolehuset i Eidsvåg krets fra 1876, lå i Ervik (Fyllingsnes 2007). Eidsvåg fabrikker solgte tomteland til Åsane kommune i 1938 på Myrane ved Eidsvåg hageby, og i 1954 ble en stor og moderne skolebygning åpnet. Eidsvåg skole som senere er utvidet med flere bygningsfløyer har svært høy verneverdi (figur 45).

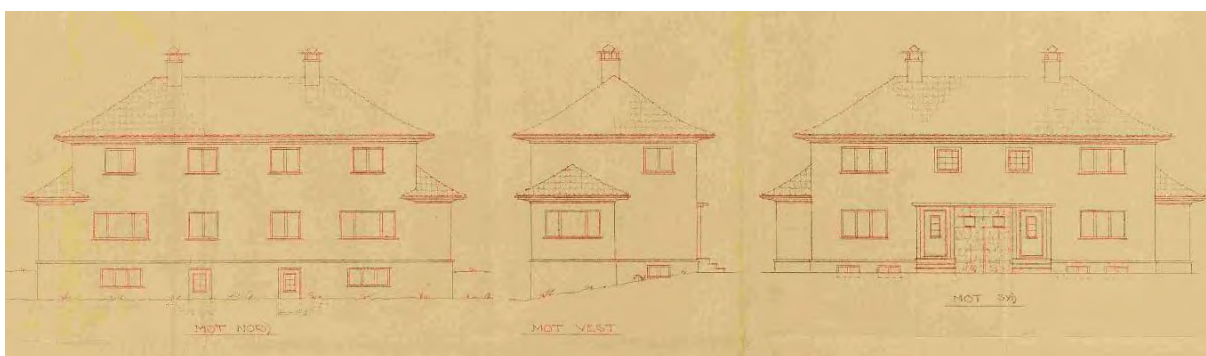
Figur 45. Eidsvåg skole er lokalisert på Myrane like sør for plangrensen. Skolen er sammensatt av deler fra 1952, 1958 og 1970 og har svært høy verneverdi (Kilde: Kommunale skoler i Bergen - Verneplan for skolebygg fra 1724 til 1979, Byantikvaren 2012)

Figur 46. Kommunehuset i Eidsvåg er sammensatt av to bygninger tegnet henholdsvis i 1943 og 1957, begge av arkitekt Aage Blich. Den eldste delen (mot sør) ble oppført i 1950, og tidligere Eidsvåg kommunehus (mot nord) i 1957. (Foto Byantikvaren 2014).

Figur 47. Vertikalt delt tomannsbolig oppført i 1947 langs Eidsvågveien. Arkitekt Paul Lambach (Eidsvågveien 144) (foto: Byantikvaren 2016).

Figur 48. Originaltegninger av Eidsvågveien 144 (Kilde: Braarkiv, Bergen kommune).

Figur 49. Tomannsbolig «Villa Furulund» på nedsiden av Eidsvågveien oppført i 1957 (Eidsvågveien 75) (foto: Google maps, Braarkiv, Bergen kommune)

Figur 50. Eidsvågveien 128 er oppført i 1949 med praktfulle hagemurer i tuktet naturstein ned mot Eidsvågveie. Arkitekt O. Halseth (foto: Byantikvaren 2016)

8. Enkeltojekt og anlegg

Historien til Eidsvåg gård, mølledriften og særlig hjørnesteinsbedriften Eidsvåg fabrikk er en svært viktig premis for hvordan bebyggelsen på Eidsvåg har utviklet seg. Kjernen av den bevarte bygningsmassen i tilknytning til gården og fabrikkbygningene ligger inne på selve fabrikkområdet, utenfor plangrensen. Imidlertid er mange av kulturminneverdiene i planområdet også nært knyttet til denne historien. Nedenfor listes det opp sentrale kulturminneverdier som tangeres av planområdet hvor det bør tas særlige hensyn i planlegging av tiltak og stedsutvikling.

8.1 Historiske veifar (kartvedlegg 1-1, 1-2)

Historiske veifar er tekniske kulturminner med kommunikasjonshistorisk verdi og miljøverdi.

Den Trondhjemske postvei

Helt øst i planområdet går traseen for den Trondhjemske postvei gjennom et viktig kulturmiljø med bevarte bygninger fra Eidsvåg gård, arbeiderboliger og industribygninger. Historiske ferdselsårer utgjør viktige kvaliteter fra ulike perioder i utviklingen av ferdsel og kommunikasjon. Traseen er vernet i kommuneplanens arealdel (KPA) som «historiske veifar» med hensynssone for kulturmiljø, med en 10-meter buffer rundt ferdselsåren. Ved større eller mindre tiltak som berører hensynssonen skal veifaret utredes og tas hensyn til. Byantikvaren skal høres ved tiltak som berører hensynssonen. Den Trondhjemske postvei er behandlet i Statens vegvesen sin nasjonale verneplan fra 2002.

Eidsvågveien som teknisk kulturminne

Dagens vei rundt Eidsvågsneset, Eidsvågveien, følger den samme traseen som ble åpnet i 1930. Før veien ble etablert, var det ikke mulig å komme seg forbi Kopperviken på nedsiden uten å bruke båt. Etableringen av veien var en teknisk utfordring som krevde teknikker som makademisering, muring av forstøtningsmurer og bruk av stabbesteiner. Innenfor plangrensen er det registrert flere forstøtningsmurer og stabbesteiner som anses som verneverdige som tekniske kulturminner og miljøskapende faktorer.

8.2 Husmannsplassene (kartvedlegg 2)

Planområdet berører fire husmannsplasser med bevarte bygninger. Husmennene var en viktig faktor for å kunne skape et økonomisk overskudd for de selveiende storbøndene. For mange er husmannsvesenet nært knyttet til fattigdom og avhengighet til jordeier, og ønsket om å bevare de fysiske minnene etter dette har derfor vært svakt². Husmannsplasser over hele landet er

² <http://www.riksantikvaren.no/Fredning/Fredninger/2015/Husmannsplassen-Panengstuen>

dermed i stor grad blitt borte. Noen er knapt gjenkjennbare som nedgrodde tufter i utmark, mens andre er bygget om eller revet. De bevarte bygningene på husmannsplassene har høy aldersverdi, miljøverdi og arkitektonisk verdi.

Bygningene på Indre og Ytre Træet, samt møllehuset i Koppervik kan være fra 1700-tallet. I kommuneplanens arealdel (KPA) er alle historiske jordbruksbygninger definert som verneverdige. Dette betyr at tiltak skal avklares med Bergen kommune og Byantikvaren. I følge Kulturminneloven (§25) skal dessuten det hentes tillatelse fra kulturminnemyndighetene vedrørende endringer, flytting eller riving av bygninger eldre enn 1850.

8.3 Arbeiderboligene til Eidsvåg fabrikker (kartvedlegg 3)

Like etter at Eidsvåg fabrikker ble etablert i 1896 startet fabrikken å bygge arbeiderboliger ved fabrikkområdet for å huse tilflyttede arbeidere. Mange av arbeiderboligene er revet men flere er også bevart i og ved planområdet. Bygningene utgjør en vesentlig del av det historiske bygningsmiljøet i et industrisamfunn la premissene for stedsutviklingen i Eidsvåg fra slutten av 1800-tallet. Arbeiderboligene har aldersverdi, miljøverdi og arkitektonisk verdi og bør bevares.

8.4 "Eidsvåg hageby» (kartvedlegg 4)

Eidsvåg hageby ble opprettet av Eidsvåg fabrikker like etter at Eidsvågveien stod ferdig i 1930-årene, og var den første og eneste hagebyen som ble anlagt i Åsane. Bebyggelsen er gjennomført med høye idealer om kvalitet og store deler av bebyggelsen med hageanlegg er i dag til dels svært godt bevart. Flere av Bergens mest kjente arkitekter fra mellomkrigstiden er representert. Strøket har miljøverdi og verdi som eksempel på enhetlig historisk byplanlegging. Boligene med hageanlegg har gjennomgående høy arkitektonisk verdi.

Figur 51. Eidsvåg hageby i dag med bebyggelsen omkring Kongleveien, Eidsvågveien og Strandveien. Eidsvåg skole i bakgrunnen (Skråfoto: Arcview, Bergen kommune, 2009).

8.5 Parkanlegg og historiske grøntkvaliteter (kartvedlegg 5)

Gravplassen ved motorveien

Helt øst i planområdet, inneklemt mellom Ervikveien og motorveien (Åsaneveien), ligger en liten gravplass omgitt av en gråsteinsmur. En smijernsport fører inn i gravplassen på vestsiden og i hvert hjørne er det plantet et lindetre. Gravplassen ble opprettet i 1838 som familiegravplass for familien Hagelsteen som var eiere av Eidsvåg gård og mølle (Blindheim 2001:21). Gravplassen har miljøverdi og verdi som historisk monument fra driften til Eidsvåg mølle.

Figur 52. Gravplassen ved motorveien er markert med gul strek (foto: Byantikvaren 2016).

Figur 53. Gravplassen er omkranset av en mur med smijernsport (foto: Byantikvaren 2016).

«Petershagen» ved Eidsvåg kirke

Helt mot øst grenser planområdet mot parkanlegget ved Eidsvåg kirke. Parkanlegget («Petershagen») er på ca. 40 mål og ble opprettet i tilknytning til en stor sveitservilla som fabrikkeier ved Eidsvåg fabrikker Christian Petersen fikk oppført som lysthus i 1896 (Blindheim 2004:23). Huset ble revet i slutten av 1970-årene for å gi plass til Eidsvåg kirke. En parkeringsplass inne i parkanlegget ligger inne i planområdet (kartvedlegg 5). Parkanlegget med store løvtrær, utsiktsplass, plener og grusganger er godt bevart og har høy miljøverdi og verdi som historisk hageanlegg.

Figur 54. Flyfoto fra 1951 som viser sveitservillaen i øvre bildekant og grusgangene i parkanlegget (foto: Arcview, Bergen kommune).

Figur 55. Parkanlegget i dag med Eidsvåg kirke i bakgrunnen (foto: Byantikvaren 2016).

Fabrikkparken

Ved arbeiderboligene i krysset mellom Eidsvågveien og Eidsvågbakken ligger et lite parkanlegg. Anlegget ble etablert av Eidsvåg fabrikker like etter krigen og ble stelt av fabrikkens egen gartner. Anlegget består av en liten bystepark ved nedkjørselen til fabrikkområdet, og beplantning og grusganger på oppsiden av Eidsvågveien. Anlegget har miljøverdi og sosialhistorisk verdi som eksempel på velferdstiltak for industrisamfunnet i regi av hjørnesteinsbedriften Eidsvåg fabrikker.

Figur 56. Flyfoto fra 1951 som viser parken mellom arbeiderboligene til Eidsvåg fabrikker (foto: Arcview, Bergen kommune).

Figur 57. Parken mellom arbeiderboligene ble stelt av egen gartner fra fabrikk. Tidligere var det springvann i blomsterbedet (foto: Byantikvaren 2016).

Figur 58. Bysteparken ble opprettet i 1948 i forbindelse med Chr. Petersens 90-års dag. Bysten er laget av billedhugger Sophus Madsen (foto: Byantikvaren 2016).

Elven fra Jordalsvann og Kobbermølle-elven

Elvene som renner gjennom planområdet i øst, elven mellom Jordalsvatnet og Eidsvågsbukten, og Kobbermølleelven, har vært grunnleggende premisser for den historiske utviklingen i Eidsvåg ved at de har lagt grunnlaget for mølledrift og industri. Elveløpene har miljøverdi og kulturhistorisk verdi ved at de er tilknyttet tekniske kulturminner i forbindelse med samferdsel, mølle- og industriaktivitet.

Figur 59. I elven mellom Jordalsvann og Eidsvågsbukten er deler av inntaksdammen til kraftproduksjon bevart (foto: Byantikvaren 2016).

Figur 60. Kobbermølleelven renner fra Langevatnet i Munkebotn gjennom bratt terreng. Elven er i planområdet ført gjennom en stor veimur ved utløpet i Koparvika (foto: Byantikvaren 2016).

8.6 Krigsminner (kartvedlegg 6)

Tyskerbrakken i Kongleveien 5

Innenfor planområdet like sørøst for Eidsvåg skole, med adresse Kongleveien nr. 5, er det bevart en tysk forlegningsbrakke fra andre verdenskrig (figur 60) (Id. 213106). Brakken skal ha vært forbeholdt offiserene i leiren (Fyllingsnes 20007:96). Brakken har gjennom flere år etter krigen blitt brukt til sivile formål; kontor for Åsane kraftverk, skolekontor og til bibliotek. I dag disponeres brakken av Eidsvåg idrettslag. Brakken er i relativt god stand og virker å være lite endret eksternt. Brakken er en av kun to bevarte mannskapsbrakker fra marinebasen på Myrane, og vurderes å ha høy kulturminneverdi som krigsminne.

Figur 61. Innenfor planområdet, i Kongleveien like sørøst for Eidsvåg skole, er det bevart en officersbrakke fra den tyske leiren på Myrane. Eksteriøret til brakken er godt bevart og bygningen har høy verneverdi (Foto: Byantikvaren 2016).

Tysk kontrollpost/dekningsrom langs Eidsvågveien

Innenfor planområdet langs Eidsvågveien, ca. 50 m vest for Eidsvågveien 124, er det bevart et krigsminne i form av en tunell bygget av okkupasjonsmakten under andre verdenskrig (Id. 213111³). Tunellen er formet som en ca 15 m lang halvmåne med to åpninger mot veien. En smal åpning/utsiktspunkt vender mot øst mens hovedinngangen, som er sperret med en lav tørrmur vender mot veien mot nordøst. Tunellen er lokalisert ved et smalt parti av veien mellom fjellveggen på den ene siden og en høy tørrmurt veimur, kantet med stabbesteiner, på den andre. Tunellen har antagelig fungert som deknings-/lagerrom og vært en del av en kontrollpost langs Eidsvågveien, like nedenfor den tyske mannskapsleiren på Myrane. Anlegget er et krigsminne og har okkupasjonshistorisk verdi.

Figur 62. Krigsminne: En av åpningene i tunellen ved Eidsvågveien 124. Tunellen var en del av en tysk kontrollpost langs veien under andre verdenskrig (Foto: Byantikvaren 2016).

Figur 63. Tunnelåpningen fotografert mot SØ (Foto: Byantikvaren 2016).

Figur 64. På motsatt side av veien er det bevart stabbesteiner langs en høy, tørrmurt forstøtningsmur. Fotografert mot NV (Foto: Byantikvaren 2016).

³ Askeladden, Riksantikvarens kulturminnedatabase.

9. Litteraturliste

Blindheim, O. 2001. *Åsabuen*, Sogeskrift for Åsane historielag, nr. 5, s. 21-22. 2004.

Blindheim, O. 2004. *Åsabuen*, Sogeskrift for Åsane historielag, nr. 5, s. 24. 2004.

Byantikvaren, 2012. *Kommunale skoler i Bergen - Verneplan for skolebygg fra 1724 til 1979*. Skriftserienr: 2013-13.

Byantikvaren, 2015. *Eidsvåg kommunehus*. Antikvarisk dokumentasjon. Skriftserienr: 2015-2/29.

Fyllingsnes, F. 2007. *Åsane i fortid og nåtid*. Bodoni Forlag. Bergen.

Hitland, H. (red.) 1975. *Åsane Bygdebok*. Utgitt av Åsane Søgelag. A.S Hohn Grieg. Bergen.

Norske gardsbruk, Hordaland Fylke II, Mid- og Nordhordland, Band I. 1964.

Statens vegvesen. 2002. Vegvalg. Nasjonal verneplan. Veger - Bruer - Vegrelaterte kulturminner.

Urdal, P. 1986. *Eidsvåg fabrikker 90 år*. Bergen.

Nettressurser:

<https://askeladden.ra.no/Askeladden/Pages/LoginPage.aspx?ReturnUrl=%2faskeladden>

<http://digitaltmuseum.no/011085440271>

<http://marcus.uib.no/home>

Kulturminnegrunnlag

Gang-/sykkelveg Eidsvågskogen - Ervikveien
Planid. 64380000

BERGEN KOMMUNE

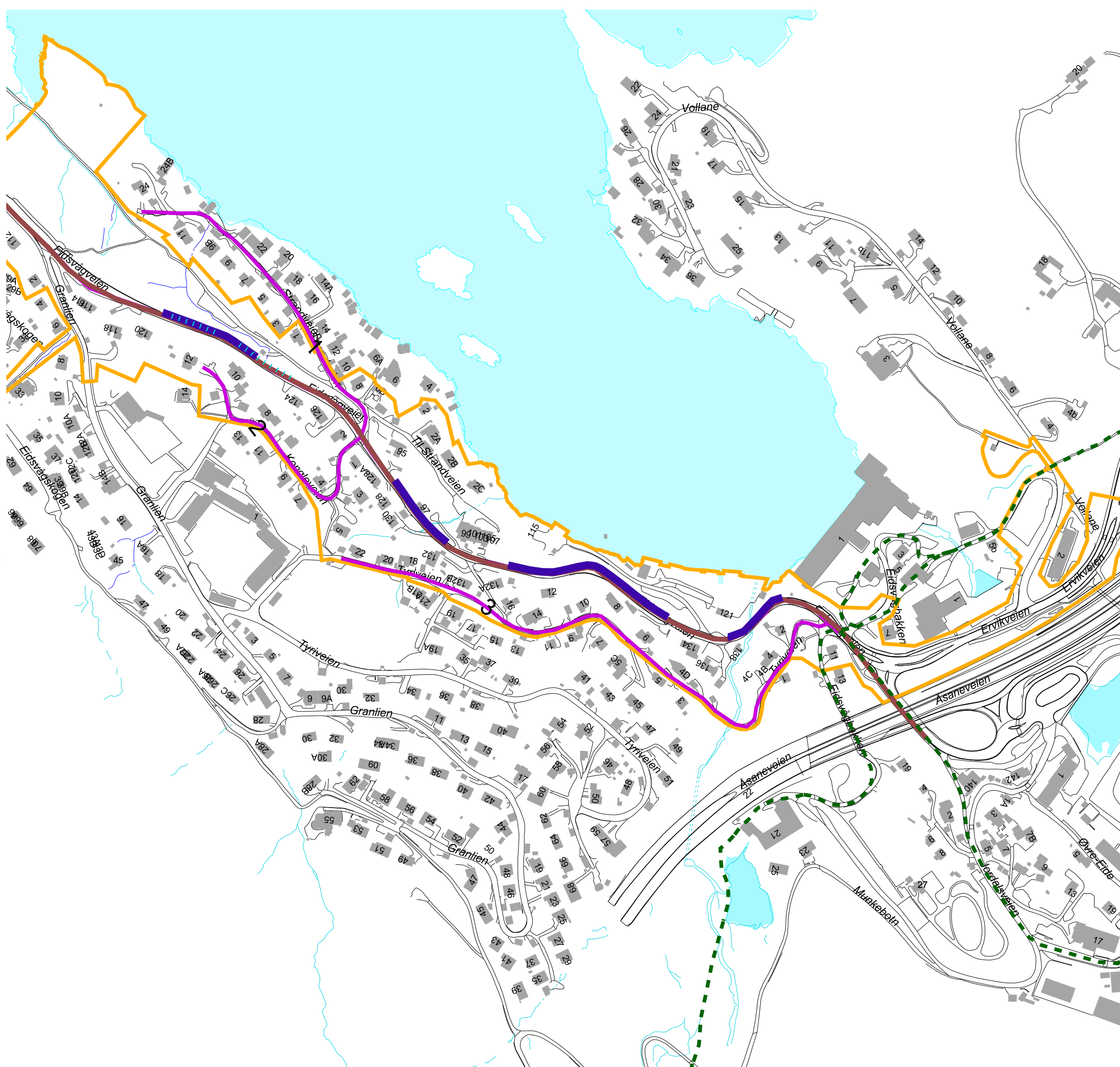
Byrådsavdeling for byutvikling

BYANTIKVAREN
2016

Kart 1-1. Historiske veifar

- Den Trondhjemske postvei
- Eidsvågveien
- Forstøtningsmurer
- Stabbesteiner
- Hagebyveier:
 - 1: Strandveien
 - 2: Kongleveien
 - 3: Tyriveien

50 0 50 100 150 Meters

Kulturminnegrunnlag

Gang-/sykkelveg Eidsvågskogen - Ervikveien
Planid. 64380000

BERGEN KOMMUNE

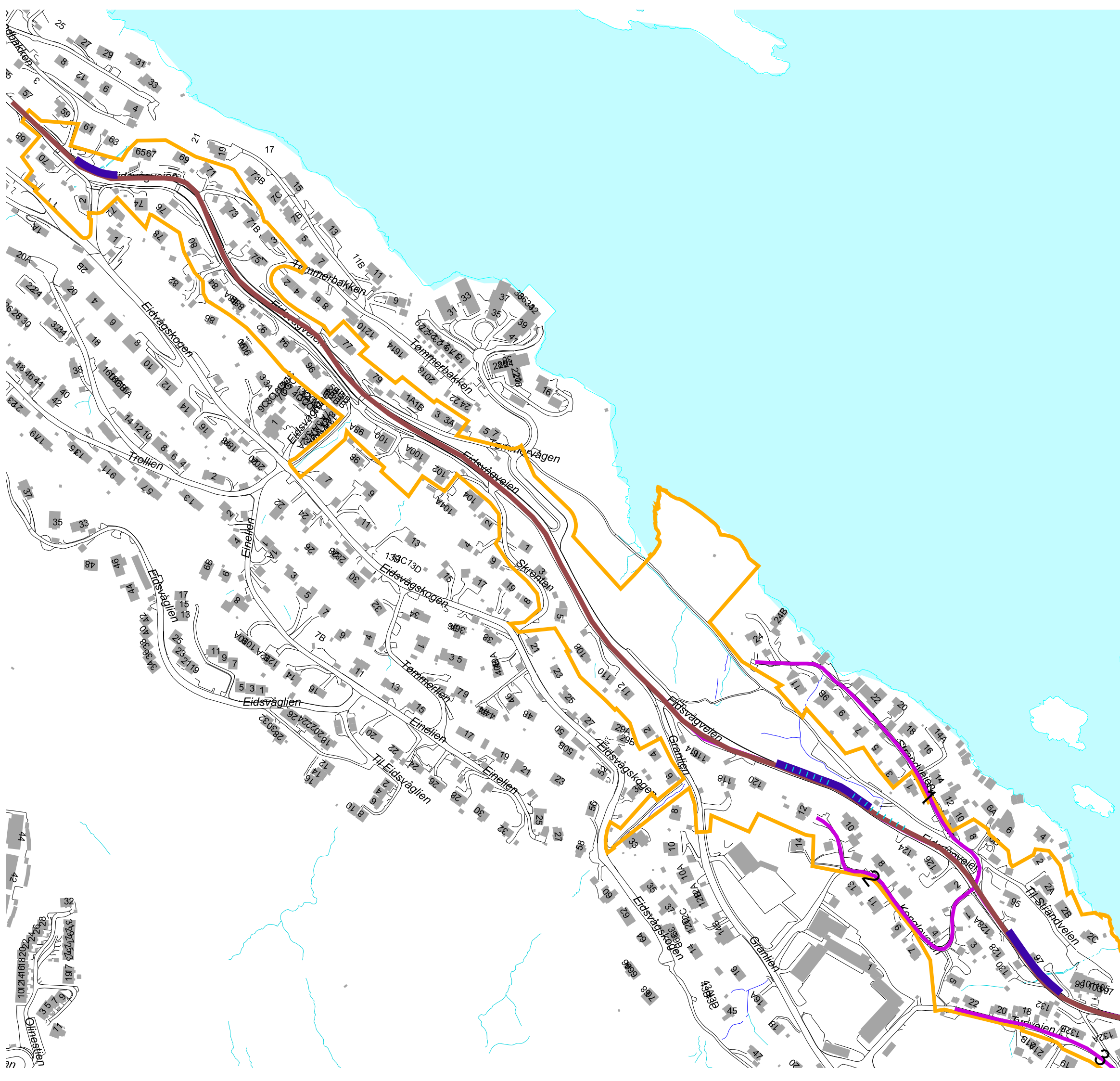
Byrådsavdeling for byutvikling

BYANTIKVAREN
2016

Kart 1-2. Historiske veifar

- Den Trondhjemske postvei
- Eidsvågveien
- Forstøtningsmurer
- Stabbesteiner
- Hagebyveier:
 - 1: Strandveien
 - 2: Kongleveien
 - 3: Tyriveien

50 0 50 100 150 Meters

Kulturminnegrnlag

Gang-/sykkelveg Eidsvågskogen - Ervikveien
Planid. 64380000

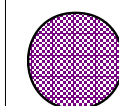

BERGEN KOMMUNE

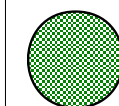
Byrådsavdeling for byutvikling

BYANTIKVAREN
2016

Kart 2. Husmannsplassene

Husmannsplasser innenfor planområdet med stående bygninger.

Eidsvåg hovedgård

50 0 50 100 Meters

Kulturminnegrunnlag

Gang-/sykkelveg Eidsvågskogen - Ervikveien
Planid. 64380000

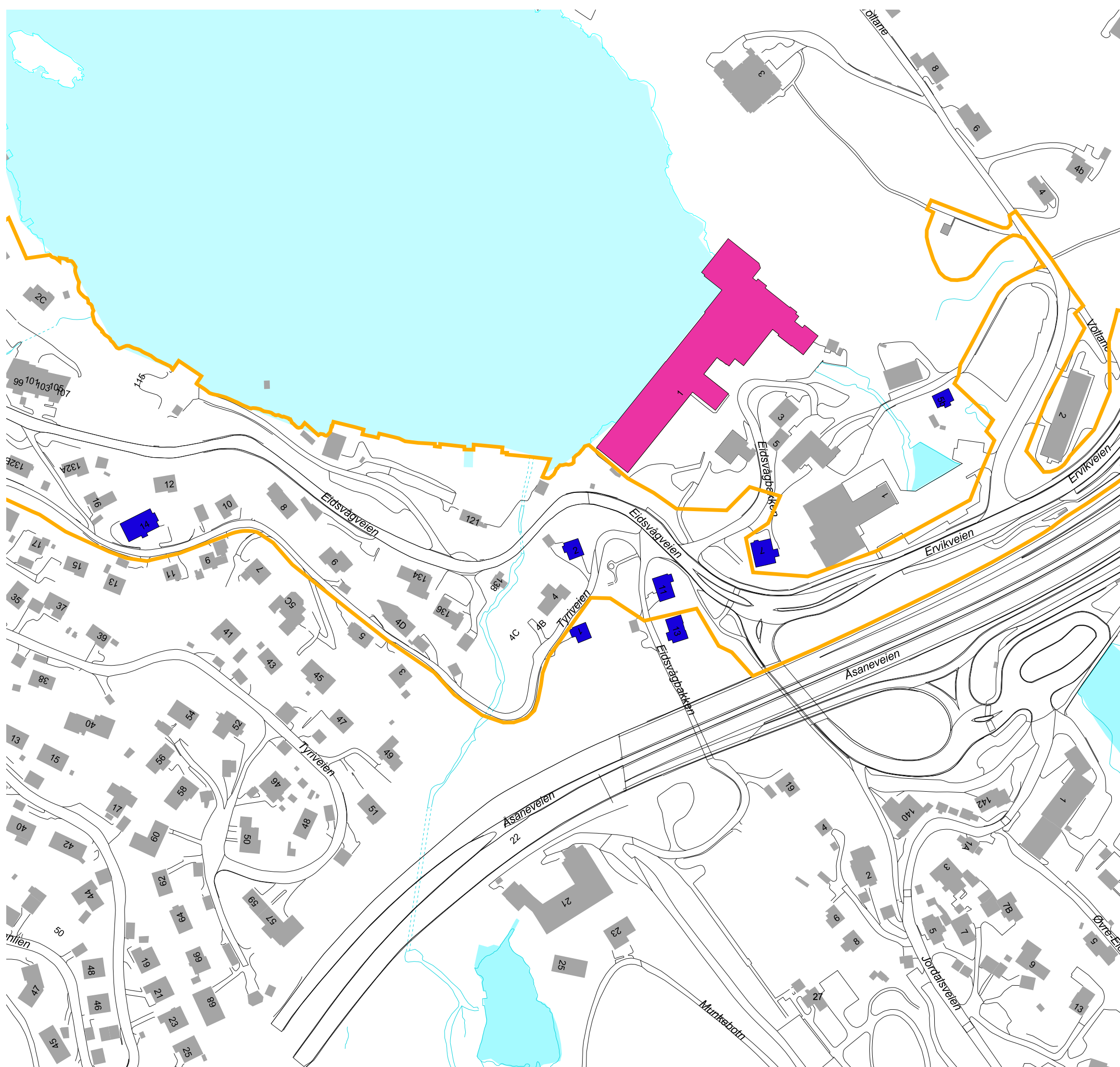
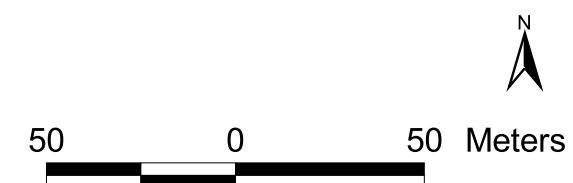
BERGEN KOMMUNE

Byrådsavdeling for byutvikling

BYANTIKVAREN
2016

Kart 3. Arbeiderboligene til Eidsvåg fabrikker

- Bevarte arbeiderboliger
tilknyttet Eidsvåg fabrikker.
- Eidsvåg fabrikker

Kulturminnegrunnlag

Gang-/sykkelveg Eidsvågskogen - Ervikveien
Planid. 64380000

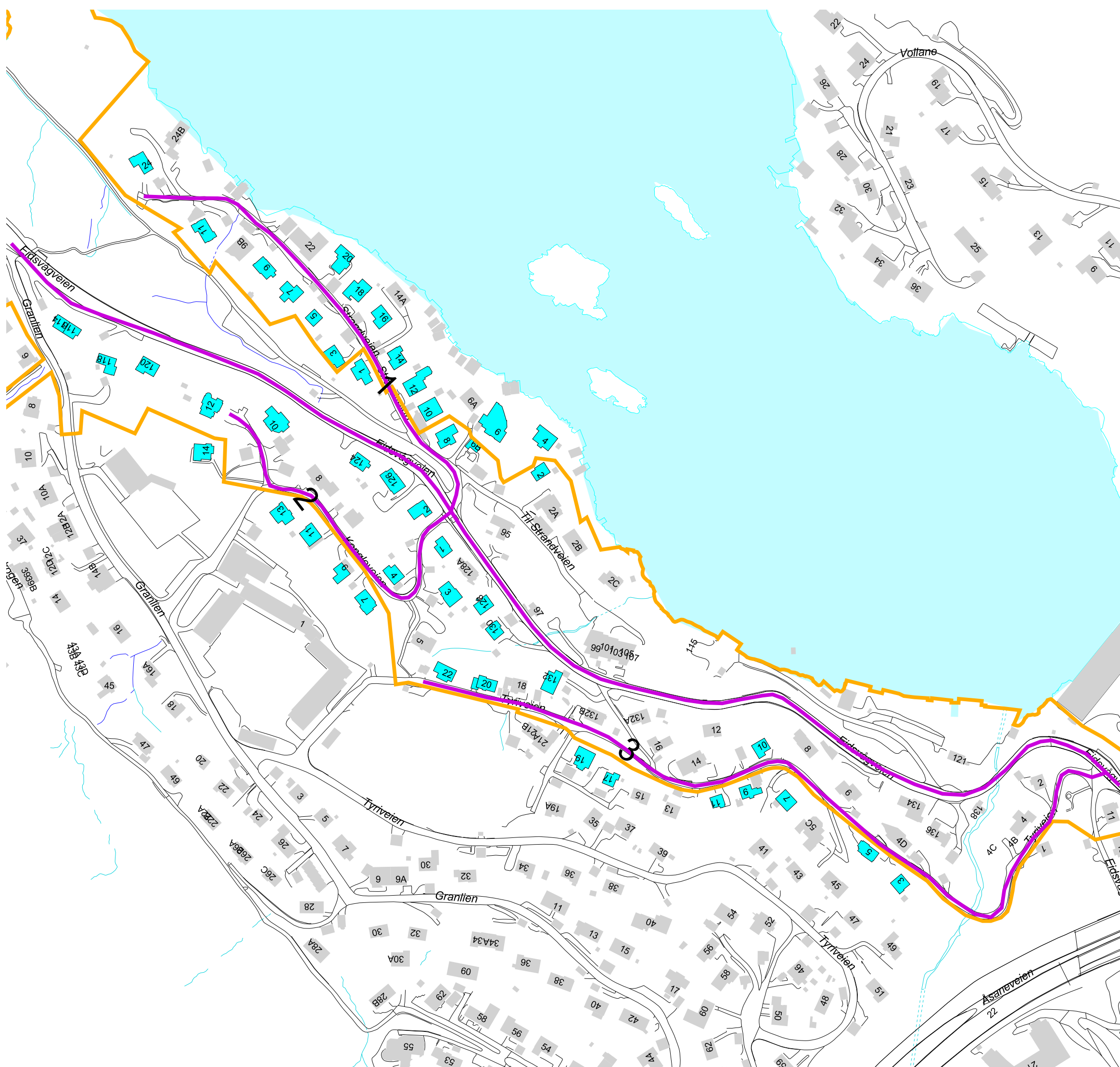
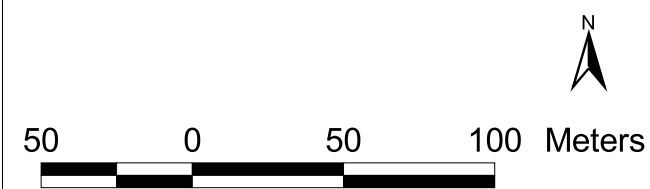
BERGEN KOMMUNE

Byrådsavdeling for byutvikling

BYANTIKVAREN
2016

Kart 4. Eidsvåg hageby

- Eidsvåg hageby
- Hagebyveier:
 - 1: Strandveien
 - 2: Kongleveien
 - 3: Tyriveien

Kulturminnegrunnlag

Gang-/sykkelveg Eidsvågskogen - Ervikveien
Planid. 64380000

BERGEN KOMMUNE

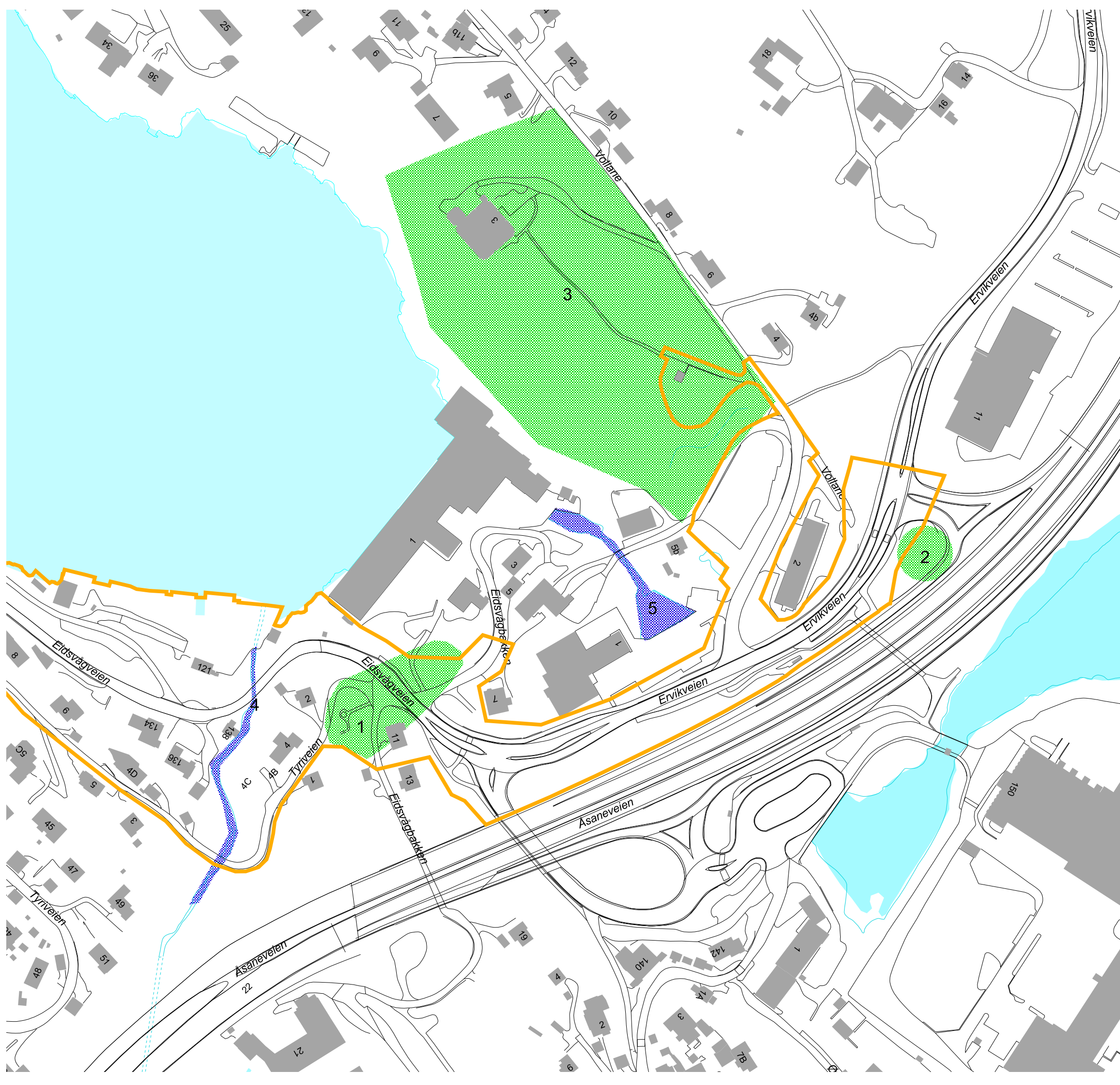
Byrådsavdeling for byutvikling

BYANTIKVAREN
2016

Kart 5. Parkanlegg og historiske grøntkvaliteter

- 1 Fabrikkparken
- 2 Familien Hagelsteens gravplass.
- 3 Petershagen
- 4 Kobbermølleelven
- 5 Elven mellom Jordalsvann og Eidsvågskogen.

25 0 25 50 Meters

Kulturminnegrunnlag

Gang-/sykkelveg Eidsvågskogen - Ervikveien
Planid. 64380000

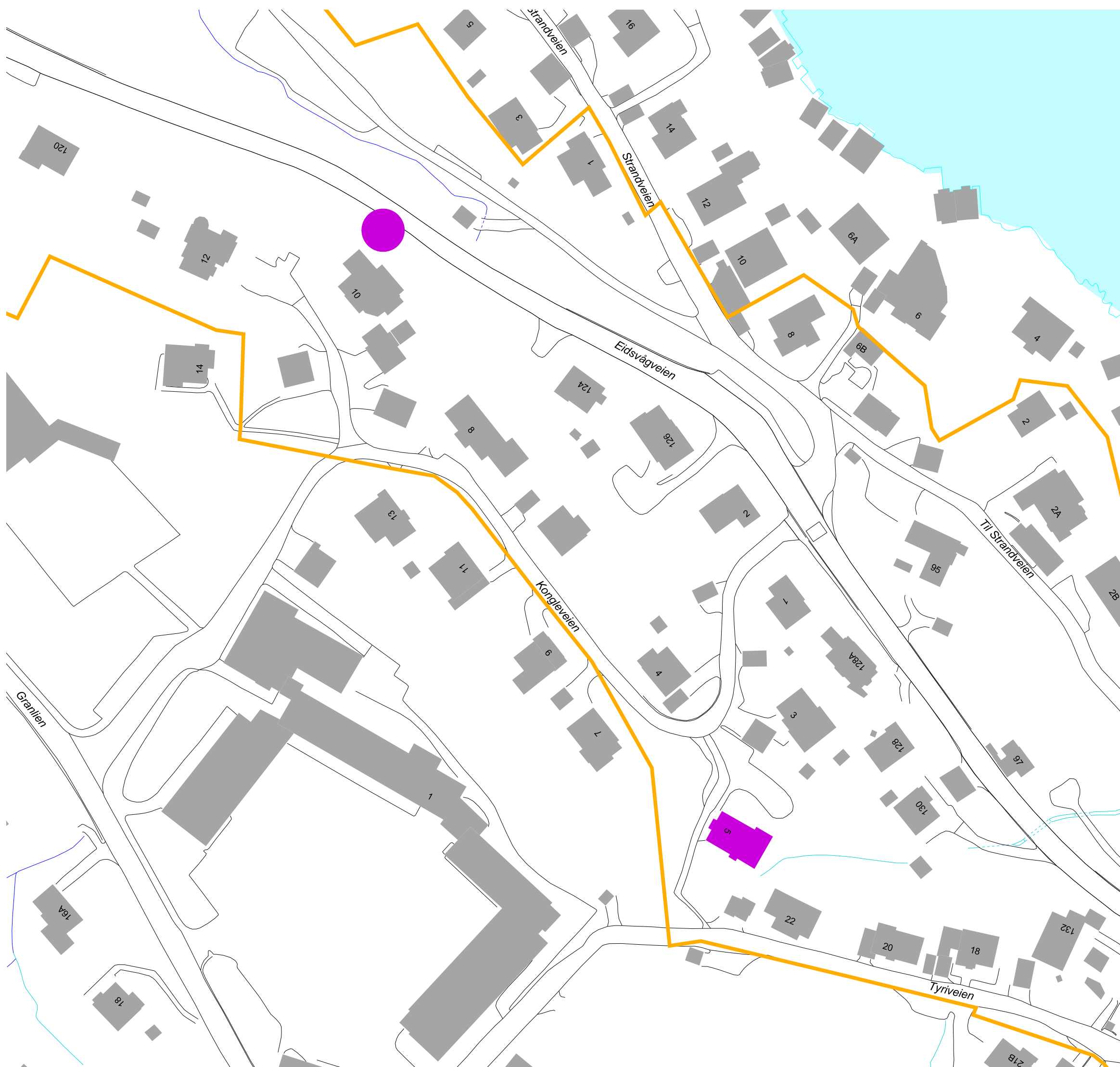
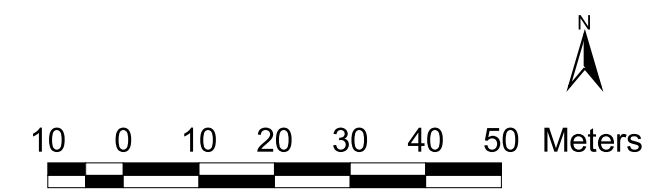
BERGEN KOMMUNE

Byrådsavdeling for byutvikling

BYANTIKVAREN
2016

Kart 6. Krigsminner

- Kongleveien 5
Tyskerbrakke
- Tysk kontrollpost/
dekningsrom langs
Eidsvågveien

BERGEN KOMMUNE

